

ЗА АВТЕНТИЧНОСТТА НА *ANECDOTA* ОТ ПРОКОП

ЗА АВТЕНТИЧНОСТТА НА *ANECDOTA* ОТ ПРОКОП

Първо издание

ISBN 978-954-9670-37-0

© автор: *Асен Чилингиров*

© корица: *Иван Стаменов*

© издание: Булга Медиа

София – 2018

АСЕН ЧИЛИНГИРОВ

**ЗА АВТЕНТИЧНОСТТА
НА
ANECDOTA ОТ ПРОКОП**

София 2018

ПРЕДГОВОР

Настоящото изследване беше замислено първоначално като приложение към моята монография *Свети цар Управда и българският въпрос*, започната преди 20 години, но останала засега недовършена. Големият му размер дори след съкращаването на останалите изворни сведения, които са дадени в паралелен двуезичен текст и биха го увеличили още повече, оправдават издаването му като отделна книга. За това изследване бяха използвани много изворни сведения и текстове, трудно достъпни не само за широката публика, а дори за болшинството тесни специалисти. Ще използвам тук възможността да изкажа моите сърдечни благодарности към дирекцията на Държавната библиотека «Пруско културно наследство» в Берлин, която ми позволи да ползвам в течение на много месеци някои извънредно редки оригинални издания на книги, излезли още в първите векове на книгопечатането, каквито днес не притежават и най-богатите библиотеки в Европа и Америка.

Издаването на това изследване като монография се оправдава и от голямото значение на темата, включваща извънредно важни данни за българската политическа и църковна история, в течение на столетия многократно подправяни от враговете на нашия народ и на неговия принос в културната история на нашата цивилизация. С установяването на истината по много от събитията и процесите, свързани с нашата стара и нова история, българският читател ще има възможност да обогати своите представи не само за миналото на нашия народ, но и за трудния път, който този народ е преминал през изтеклите хилядолетия и който му предстои да премине в бъдещите векове.

Берлин, 8 октомври 2018

ЗА АВТЕНТИЧНОСТТА НА *ANECDOTA* ОТ ПРОКОП

През 1623 година излиза в Лион една книга, чийто издател – а това е библиотекарят на Ватиканската библиотека Николаус Алеман – ѝ поставя заглавието *Anecdota* (=неиздавана, гр.), а за автор посочва името на известния гръцки историк Прокоп от Кесарея (ок. 500 – след 562)¹. Кратко време след публикацията излизат още издания и техният поток продължава през следващите векове до наши дни, като броят им задминава не само всички останали произведения на Прокоп взети заедно, но и всички други произведения на гръкоезичната средновековна историческа книжнина. Между-временно излизат също преводи на много езици, включително на български², въз основа на критичното издание на Яков Хаури от 1915 г., излязло и в репринт през 1963 г.³ А новите издания и преводите получават съобразно с принципите на търговската реклама друго название, *Тайна история*, с цел да се засили още повече интересът на читателите към книгата.

---

¹ *Procopii Caesariensis V. I. Anecdota Arcana historia qui est liber nonus Historiarum ex Bibliotheca Vaticana*, Nicolaus Alemannus pror. Latine reddidit. Notis illustruit. Nunc primum in lucem prodit triplici Indice locupletata. Lucduni: Sumpt. Andreae Brugiotti Bobliopolæ Romani. M.DC.XXIII. По-нататък в текста: *Anecdota*. На това място искам да изкажа благодарността си към дирекцията на Държавната библиотека в Берлин за разрешението да ползвам оригинала на това тъй рядко издание.

² Прокопий, *Тайната история*, превел от старогръцки Иван Генов, с предговор от проф. Василка Тъпкова-Займова, София: «Народна култура», 1983.

³ *Procopii Caesariensis opera omnia*, rec. Jacobus Hauri, Vol. V. *Arcana historia*, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect G. Wirth, Lipsiæ Ædibus V. G. Teubneri MCMLXIII – бележките по текста са според това издание. Почти пълен преглед на останалите издания дава Бертолд Рубин в изследването си за Прокоп Кесарийски: В. Rubin, *Prokopios von Kaisareia*. Stuttgart: «Druckermüllers», 1954 – пълният текст на монографията също в: Pauly/Wissowa/Kroll/Ziegler, *Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*, Bd. 23,1/1957, кол. 273-599. Понява литература вж. при: Averil Cameron, *Procopius and the Sixth Century*, Berkeley: University of California Press, 1985 и Henning Börm, *Procopius, his predecessors, and the genesis of the Anecdota: Antimonarchic discourse in late antique historiography*, в Н. Börm (Hrsg), *Antimonarchic discourse in Antiquity*, Stuttgart: «Steiner», 2015, с. 305-346.

Коя е причината за необикновената популярност на тази книга, обхващаща много по-широки кръгове на обществеността от всяко друго съчинение, отнасящо се за далечното минало, предназначено и адресирано главно за специалистите-историци на материалната и духовната култура, каквито са останалите книги на същия автор, а и на всички други хронисти, като Теофан Изповедник, Йоан Малала, Йоан Скилица или Теофилакт, чиито съчинения най-често се използват и цитират от античните и съвременните историци? С какво тя превъзхожда тези исторически извори – с богатството на сведения за епохата или представянето им от съвременник с особено развита наблюдателност и обладаващ уменията да убеждава с увлекателния си разказ читателите в по-висока степен от всички останали историци не само от епохата, описана в неговия труд?

В своя обширен предговор към изданието⁴ Алеман обяснява повода за публикацията на текста, разказва историята на ръкописа и отбелязва някои особености от съдържанието на този текст, който според него представлява изключително важен исторически извор за епохата и предава многобройни дотогава неизвестни факти относно Юстиниан, неговия произход, неговото семейство и отношенията между него и различните обществени среди, включително църквата и войската. В бележките си издателят добавя още подробности относно произхода на Юстиниан, за които посочва и други източници. Във връзка с повода за издаването на книгата той пише, че в библиотеката на Ватикана се намирили дотогава непубликуваните ръкописи на 15 съчинения, посветени на Юстиниан, имената на чиито автори той съобщава и предвид интереса, който личността на този император представлява за обществеността дори повече от едно хилядолетие след неговата смърт, решава да публикува текста на според него най-интересното от тях, съдържащо и най-много неизвестни сведения, потвърждаващи се и в някои от другите, също неизвестни на обществеността съчинения, с които той разполагал. Между тези неизвестни и непубликувани съчинения на първо място е ръкописът обозначен като *Vita Iustiniani*, чийто автор бил въз-

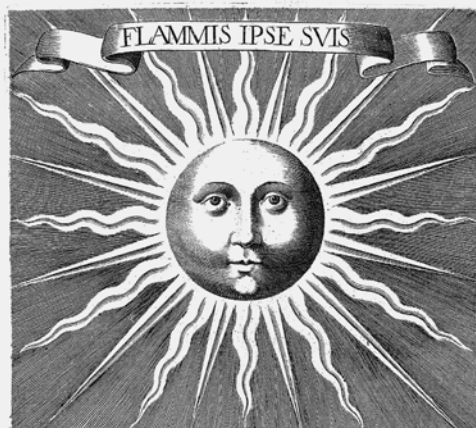
---

⁴ *Anecdota*, Lucduni (Лион), 1623, с. I-XXIII

PROCOPII
CÆSARIENSIS
V. I.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ
ARCANA HISTORIA,
Qui est liber nonus Historiarum.

EX BIBLIOTHECA VATICANA
Nicolaus Alemannus prorege, Latine reddidit,
Notis illustravit.
Nunc primum in lucem prodit triplici Indice locupletata.

LPCDVNI
Sumpt. Andreae Brugioti Bibliopolæ Romani.

M. DC. XXIII
Cum Privilegijs Sac. Cæsar. Majest. Regis Christianiff. & Archid. Flandriæ.

Прокоп, *Тайна история / Anecdota*, заглавна страница

Факсимиле от първото издание

Репродукция: Държавна библиотека Берлин

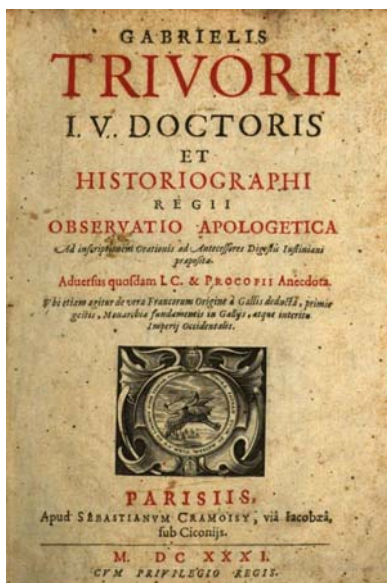
питателят (præceptor) на императора на име Theophil, което представлявало превод на неговото име на местния илирийски език: Богомил. От това съчинение Алеман извлича рождените имена на Юстиниан и неговите родственици на техния език. Така името на неговия вуйчо Юстин представлява латински превод на рожденото му име Управда – съответно името Юстиниан пък представлява умалителния вариант на това име. Бащата на Юстиниан се наричал Исток (sol oriens), майката и сестра му се наричали Bigleniza или Migleniza, а съпругата на Юстин, вуйчото на Юстиниан – Luprikina, което име се считало за отблъскващо. От същото съчинение Алеман предава и названието на града откъдето произхожда Юстиниан: „Ведериана при крепостта Таврезиум“, както и много подробности от биографията му, преди да заеме императорския престол.

През четирите столетия, последвали издаването на книгата, излизат голям брой изследвания, посветени на нея, които я разглеждат критически от различни аспекти. Само няколко години след първото издание започват да излизат по-големи или по-малки критически изследвания, поставящи под въпрос както автентичността на текста, така и авторството на Прокоп, като сравняват езиковите и стиловите особености в новооткритата книга с останалите произведения на Прокоп. Авторите на двете книги, последвали първото издание на *Тайната история*, не само не намират никакви прилики в езика на нейния автор с езика и стила на другите произведения, излезли от перото на Прокоп, но преди всичко отричат възможността един и същ автор да дава тъй различни описания и характеристика на едни и същи личности и събития. Тези автори, Габриел Тривориус⁵ и Йоханес Айхел⁶, са юристи и първото впечатление, което им прави *Тайната история*, е несъответст-

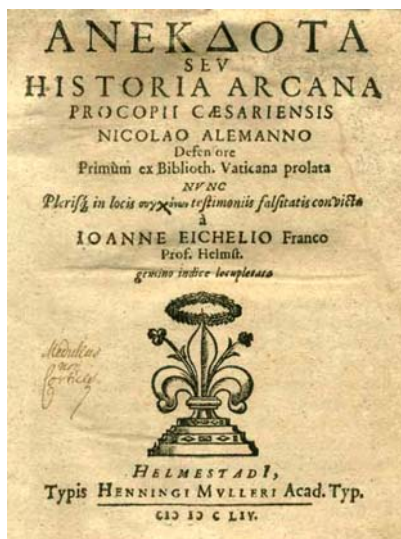
---

⁵ *Gabrielis Trivorii i. v. Doctoris Et Historiographi Regii Observatio Apologetica: Ad inscriptionem Orationis ad Antecessores Digestis Iustiniani pæpositæ: Aduersus quosdam I. C. & Procopii Anecdota...* Parisiis, Apud Sebastianvm Cramoisy, via Iacobà, sub Circonijs, 1631

⁶ *Anekdotà Seu Historia Arcana Procopii Caesariensis.* Nicolao Alemanno Defensore ex Biblioth. Vaticana prolata Nunc Plerisq[ue] in locis synchronõn testimoniis falsitatis convicta a Joanne Eichelio Franco, Helmestadi: Mullerus, 1654. Online Ausgabe: Wolfenbüttel – Herzog August Bibliothek, 2010.

Габриел Триворуус, *Observatio Apologetica*
Заглавна страница и фронтиспис

Johannes Eichel,
Anecdota seu Historia Arcana
Заглавна страница

вието между образа на Юстиниан, така както съществува в представите им заради огромния му принос за науката с поставянето основите на правната система, която не само до XVII век, но и до ден днешен господства в цивилизования свят, с описанието му в *Тайната история* като алчен, корумпиран и безморален изверг.

Но за Айхел не по-маловажно от това несъответствие е и несъответствието между изискания литературен стил на Прокоп, който личи във всяко негово произведение – за разлика от изпълнения с вулгаризми и всякакъв вид нецензурни думи и изрази в издадената под негово име книга, каквито не съдържат не само другите негови книги, но и съчиненията на останалите автори от античната и късноантичната епоха. Дори и на Алеман много такива изрази се виждат неприлични за публикация и той ги съкращава, като едва при следващото, парижко, издание на ръкописа, те са допълнени към текста, за да излезе той в пълен, „нецензуриран“ вид. С това противоречията между противниците и поддържниците на автентичността му още повече се изострят. Едно става ясно и за едните, и за другите, а именно, че книгата е възникнала като резултат от работата на мнозина автори и компилатори от различни епохи – или по-точно казано: въз основа на отделни сведения от антични автори, съвременници на Юстиниан и неговата епоха, е била изготвена една компилация, при това не по-рано от XVI век.

Това състояние на проблематиката с *Тайната история* и нейното авторство е най-ясно изразено от първия бележит историк, който още в средата на XVIII век го формулира по такъв начин, че нито един от критиците и поддържниците на автентичността на книгата през следващите две и половина столетия няма да бъде в състояние да го обори, и то след привеждането на стотици мними доказателства за авторството на Прокоп. Този авторитет е считаният и досега за най-голям британски историк Едуард Гибон (Edward Gibbon, 1737–1794), автор на също и досега считаното за едно от най-ценните изследвания върху залеза и падането на Римската империя – но и на няколко кратки сентенции за същността на историческата наука, чиято валидност също е запазена до сега⁷. А в неговата сентенция за Тайната история се казва кратко и ясно в едно единств-

⁷ *History of the Decline and Fall of the Roman Empire I–VI*, London, 1776–1788.

Едуард Гибон

Портрет от Джошуа
Рейнолдс

вено изречение повече, отколкото в написаните от много десетки автори стотици статии: „от тези страни анекдоти една част може да е вярна, понеже е вероятна; една част може и да е вярна, понеже е невероятна; едва ли Прокоп може да бъде автор на едните и на другите“. А за доказването на тази проста истина е достатъчно да се сравни текстът на *Тайната история* с текста на книгата *За строежите* – според всички застъпници на нейната автентичност най-близка по време на нейното написване. И тук не става дума само за фактите и събитията, изложени в двете книги по различен начин, но и за тяхното тълкувание. В никоя друга своя книга Прокоп не изказва такова възхищение пред Юстиниан и неговото дело – пред построените от него за защита на държавата крепости, пред стотиците благоустроени и снабдени с всички достижения на съвременната техника градове, административни и църковни центрове, чиито граждани имат в изобилие вода не само за пиене, докарана от далече посредством сложни съоръжения, но и за освежаване през горещините чрез фонтани. Изказва възхищение пред множеството християнски храмове, чийто голям брой и по нашите земи стана известен едва след разкопките през пос-

ледните десетилетия. А историците, защитаващи автентичността на книгата, ще представят Прокоп въз основа на приписвания на него текст като „таен езичник“, изпълнен със злоба срещу императора и неговата съпруга. При това и двамата са канонизирани от православната църква малко след смъртта им, а тяхната канонизация потвърждава също и римокатолическата църква, чиито най-бележити представители обявяват Юстиниан за най-заслужилия за Христовата вяра и църква римски император⁸.

В своята характеристика за книгата Гибон не се опира върху сравнението на фактите, изложени от една страна в *Тайната история*, а от друга страна в историческите трудове на Прокоп и на останалите съвременни на него историци. Не дава и оценка за стойността на тази книга като исторически извор. Такава оценка ще направят историците от следващите поколения, като разгледат в нея всички известия за събития, предмет на историческата наука – и ще установят, че в нея няма изложен нито един факт, нито едно събитие, за което не сме информирани и от други исторически извори, чиято достоверност е несъмнена и в които оценката на събитията и участващите в тях личности коренно се различава от оценката, която им се дава в *Тайната история*. А туй се отнася предимно за крайно отрицателната оценка на тримата главни герои на книгата и на епохата – на императора Юстиниан, неговата съпруга, императрица Теодора, и неговия пръв военачалник, Велизар.

През четирите столетия, изминали от издаването на *Тайната история* до сега, поддръжниците на нейната автентичност ще положат огромни усилия, за да открият в съвременните исторически извори сведения, потвърждаващи обвиненията и клеветите срещу тях – сведения за „демоничния и нечовешки“ характер на този „алчен и корумпиран“ император, представени в мними критически забележки за него, изказани от съвременниците му, както и съпругата му, която преди да стане императрица била според автора на *Тайната история* проститутка и циркова артистка, което твърдение този автор подкрепя с цитирането на множество пикантни и зловещи анекдоти. В крайна сметка ще се окаже обаче, че за нито едно от тези сведения в историческите извори няма и следа. А

---

⁸ На този въпрос ще се спрем подробно по-долу.

Император Юстиниан и императрица Теодора с техните свити
Мозайки в „Сан Витале“, Равена (547)

единственото отрицателно сведение за Юстиниан в цялата историческа литература от съвременната на него епоха един съветски историк открива в две изречения от голямата книга, посветена на Юстиниан от един от най-видните историци на епохата, в които се казва, че през последната година на живота си императорът не бил повече в състояние да отбива нападенията на варварите и да се бори с корупцията, която постепенно обхващала все по-широки обществени кръгове⁹. В своя апологетичен труд авторът представя Юстиниан като най-великия римски император, постигнал обединението на всички римски земи под неговата егида, като осигурил и най-голямото благоденствие на населението в империята¹⁰.

⁹ Агафий Миринейский, *О царствовании Юстиниана*. Перевод, статья и примечания М. В. Левченко, Москва/Ленинград: Издат. АН СССР, 1953; ново издание – Москва: «Арктос», 1996. Пълен текст на книгата също в интернет → <http://myriobiblion.byzantion.ru/Just.htm> Посоченото място в книгата като негативно съобщение за дейността на Юстиниан и „доказателство, че Прокопий бил автор на *Тайната история*“ (Левченко, бел. 68) е в кн. 5, гл. 14 от книгата на Агатий (Ἀγαθίας Σχολαστικός) и започва с думите „Император раньше покорил всю Италию и Ливию, провел успешно эти величайшие войны и первый, так сказать, среди всех царствовавших в Византии показал себя не на словах, а на деле римским императором. Но эти и подобные деяния были совершены, когда он был молод и полон сил, а теперь, в конце своей жизни, уже и состарившись, он, казалось, отказался от трудов и предпочитал скорее сталкивать врагов между собою, смякчать их, если необходимо, подарками и таким образом их кое-как сдерживать, чем доверяться самому себе и постоянно подвергаться опасностям...“

¹⁰ Пак там, кн. 1 и сл. В предговора на *Тайната история* Алеман представя като свидетелство на съвременник за алчността на Юстиниан написаната половин век след смъртта на императора *Църковна история* на Евагрий Схολастик (ок. 535–594), гл. 5,1 – при това туй сведение не се отнася до Юстиниан, а до неговия наследник, Юстин II: „...по жизни своей он был беспорядочен: совершенно утопал в роскоши и постыдных удовольствиях; был страстный любитель чужого имущества, так что все употреблял как средство для незаконной корысти, и не боялся Бога даже в раздаче священных степеней, которые продавал кому случалось открыто полагая их предметом торговли, будучи же одержим двумя пороками – наглости и малодушием...“ А за самия Юстиниан Евагрий казва в своята история: „Впрочем Юстиниан не берег денег: он выстроил много священных зданий, повсюду воздвигал великолепные храмы и другие богоугодные заведения для приюта мужчин и женщин, старых и малых и разного рода недужные, и на этот предмет отделил немало доходов. Много совершил он и других благочестивых и угодных Богу дел, – если бы только подобные деятели совершали их из своих собственных имуществ и посвящали Богу свои действия в чистоте“ (Гл. 4, 30, по новото руско издание на книгата, Москва: «Экономическое образование», 1997). В следващите страници от книгата Евагрий описва великолепието и разкоша при украсата на Цариградската „Света София“, – „великое и несравненное здание, которому подобного не представляет история – соорудил церковь св. Софии, величайшую, великолепную, изящную, для описание которой не найдеш и слов“.

Още първите критици на Тайната история отбелязват, че тя не може да бъде считана нито за научен труд, нито за произведение на белетристиката, защото не притежава качествата нито на едното, нито на другото, а е евтин пасквил на бездарен компилатор, използвал името на един от най-прочутите историци от всички времена за политически цели като оръжие в полза на римокатолическата църква срещу реформацията. И в тази борба тя си служи с пълния спектър на клеветите, лъжите и обидите, използван в ново време от булевардната жълта преса. А това очевидно се харесва на мнозина съвременни историци, завиждащи на свободата на перото, приписвана на техния колега от античността и която те, за тяхно съжаление, не могат да си позволят при оценката на съвременните събития. Харесва им и това, че в миналото имало такива „дръзновени и борчески личности“, способни да опишат „недъзите на обществото и неговите най-видни представители“, като „заклеймят и разобличат тяхната двуличност“.

Бележитият германски византолог Бертолд Рубин (1911–1990), който и досега се счита за най-големият познавач на Юстиниан и неговата епоха, посвещава на историческите сведения в *Тайната история* значителна част от книгата си за Прокоп¹¹, но те заемат много място и в монографията му за Юстиниан и неговата епоха, която също както монографията му за Прокоп се сочи и до сега като едно от най-задълбочените изследвания върху тази епоха¹². В книгата си за Прокоп, респ. нейния вариант в Енциклопедията на Паули-Висова, Рубин разглежда обстойно и критично всички исторически сведения, предадени в „Тайната история“, като отбеляз-

---

¹¹ Вж. бел. 2.

¹² Berthold Rubin, *Das Zeitalter Iustinians*, Bd. 1, Berlin: «de Gruyter», 1960. От замисления да излезе в четири тома монументален труд Рубин успява да завърши само първия том, а вторият, издаден през 1995 г. от същото издателство, е допълнен и редактиран от италианския историк и ученик на Рубин Кармело Капици (Carmelo Capizzi). Рубин завеща своята огромна библиотека заедно с архива си на Хумболтовия университет в Берлин и аз имах възможност да се ползвам от тях в течение на много години още по време на тяхната обработка, което много улесни и моята работа по епохата на Юстиниан. А библиотеката на Рубин съдържаше и много редки публикации върху българската история, включително издания, каквито няма в нито една българска библиотека. – напр. публикувани извън България изследвания на проф. Д. Крънджалов.

ва изрично, че между тях няма нито едно, което да не е известно на науката от други публикации на Прокоп – с изключение на биографичните бележки за Юстиниан и за неговите роднини, които Алеман дава в своите бележки за издадената от него книга и за които той съобщава, че са заети от книгата на Теофил/Богомил, резюме от която, съставено от далматинския духовник архиепископ Иван Томко Мърнавич (1580–1637). Този ръкопис е запазен и до сега в Палацо Барберини в Рим, където са пренесени части от фонда на Ватиканската библиотека. Озаглавен е *Justinianus*, и след откриването му от британския политик и журналист Джеймс Брайс (James Bryce, 1838–1922) през 1887 г. става повод за широка и продължителна дискусия, при която текстът му, на който ще бъде дадено заглавието *Justiniani Vita*, ще бъде оспорван от всички нейни участници¹³.

Парадоксът при тази дискусия е, че докато автентичността на публикуваната от Алеман книга се поддържа от преобладаващото болшинство видни дискутиращи учени, всички без изключение оспорват автентичността на данните, съдържащи се в ръкописа от Палацо Барберини но заети от издателя на книгата в предговора и бележките му към нея.

Затова нека видим първо какви са основанията за „несъмнената автентичност“ на публикувания от Алеман текст и след неговото отпечатване през 1623 г. считан за един от „главните исторически извори за Юстиниановата епоха“.

В началото на последната трета на миналия век се появява цяла поредица от научни публикации, които поставят под въпрос автентичността на повечето писмени извори за византийската история – а от там и за нашата. Този скептицизъм изказва пръв известният австрийски византолог проф. Херберт Хунгер, който в своята кни-

---

¹³ Начало на дискусията поставя статията на британския политик и журналист, излязла в *English Historical Review*, Vol. 2 (1887), с. 657-686, публикувана с обстоятелни обяснителни бележки и приложения на английски език в интернет → http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Journals/EHR/2/Life_of_Justinian_by_Theophilos*.html.

га *Империя на ново средище*¹⁴ отбелязва, че болшинството ръкописи на тези извори са възникнали в XV-XVI век в южноиталиански скриптории по поръчка на заможни гърци-емигранти, като предават сведенията от оригиналите в твърде украсен вид за задоволяване изискванията на техните високопатриотични работодатели. Само няколко години след публикуването на тази книга започва на страниците на известното научно списание *Byzantion*, излизащо в Белгия, гореща дискусия между историци, която през 1970-те години обхваща най-широки кръгове не само на византолозите, но и на изследователите от останалите научни дисциплини в медиевистиката. Повод за тази дискусия са станалите по това време известни на науката манипулации с историческите извори, извършени по нареждане на византийския император Константин VIII Багренородни (913-959), по чието нареждане се унищожават без изключение всички исторически книги от предишните столетия и се заменят с новосъчинени, представящи събитията с определени тенденции¹⁵. А тези ръкописи от своя страна се заменят през XV и XVI век с нови и съответно „допълнени“ ръкописи, съставляващи основата на цялата поредица „исторически извори“ от т. нар. „Бонско издание на византийските извори“, излязло в течение на целия XIX век¹⁶. Именно проф. Хунгер оглавява през последните две десетилетия на миналия век новото издание на тези извори, при което ще се окаже обаче, че действително не са запазени почти никакви автентични преписи, изготвени преди XV век, а резултатите от археологическите изследвания, проведени в големи размери през същото време, ще покажат колко манипулираните исторически извори противоречат на действителността и колко погрешна е картината,

¹⁴ Herbert Hunger, *Reich der neuen Mitte. Der christliche Geist der byzantinischen Kultur*, Graz/Wien/Köln: « Styria », 1965 – бълг. превод: Х. Хунгер, *Империя на ново средище*, София 1995.

¹⁵ Обстойни бележки за тази дискусия, за която съветската и българската научна литература не споменават нито дума, вж. в моята публикация: *Цар Симеоновият Съборникз от от X век. Изследвания II*, София: «Алфаграф», 2011, с. 38–39.

¹⁶ Подправката на историческите извори не е специфично „византийско“ явление. Руските „исторически“ извори се подправят още от началото на XI и особено през XV-XVI век, а паралелно с проучването на автентичността на византийските исторически извори ще се окаже, че и повечето извори за старата германска история са подправени или новосъчинени.

която те представят за историческите събития. Не по-малко важни за изправянето на редица убеждения и предубеждения, вкоренени в историографията, се оказват филологическите и палеофилологическите изследвания през последните десетилетия, но също изследванията в областта на генетиката и палеогенетиката. Всички тези изследвания изискват систематична и точна координация на получените резултати, която излиза вече извън възможностите на тясно специализираните отделни научни дисциплини. Само със съответната за своята специална област научна подготовка историците, археолозите, филолозите, изкуствоведите и генетиците, но също специалистите палеолози, античници и медиевисти, не са в състояние да обхванат комплексната картина на културата и нейното развитие през вековете и хилядолетията. И то въпреки възможността им да използват нови и неподозирани досега технически възможности за проучвания във всички тези отделни области на науката.

Една от тези области с огромни нови възможности за изследване в новото хилядолетие на информатиката е архивистиката – макар и нейната научна база да беше създадена още през втората половина на миналото столетие, когато не само бяха разработени новите методи за изследване на папирусовите, пергаментните и хартиените ръкописи, но и всяка голяма научна библиотека се снабди със заемащи много лавици каталози, включващи пълно събрание на фигурите, използвани при водните знаци на хартията, върху която са били писани и печатани книгите от самото начало на европейската хартиена манифактура и индустрия, като определят с голяма точност датировката на ръкописите и първопечатните книги.

Всички тези достижения на съвременната наука се оказват обаче безпомощни, когато при новото издание на историческите извори, което започна да излиза от началото на 1970-те години, с малко изключения не беше възможно да се привлекат нови и непознати дотогава ръкописи. Новите технически възможности за изследване на ръкописите не са приложени при междуременно откритите и непознати по-рано ръкописи на „*Тайната история*“, чието проучване руският филолог Михаил Никитич Крашенинников (1865–1932) се основава единствено върху текстовите особености на ръкописите,

без да използва влезлите в научна употреба значително по-късно нови методи за изследване на водните знаци в хартията и за датировката на ръкописите приема безкритично данните от старите каталози на библиотеките и архивите, където те се съхраняват¹⁷.

От друга страна проучванията на Бертолд Рубин, за които беше споменато по-горе¹⁸, показват в крайна сметка, че такъв ръкопис в античността и средновековието явно не е съществувал – по друг начин не може да се обясни обстоятелството, че в цялата антична и средновековна литература не може да бъде открито нито едно единствено споменаване за съществуването на такова съчинение – колкото и „тайно“ да е било то. Сред много стотици споменавания за останалите съчинения на Прокоп и публикуването на цитати от тях през всичките векове от тяхното публикуване до издаването на *Анекдота* от Алеман никъде не се споменава такова съчинение на Прокоп. А архивистиката открива през последните десетилетия данни за голям брой антични съчинения, загубени или унищожени по една или друга причина, но споменавани и цитирани през следващите векове. И се оказва, че това мнимо произведение на известния историк е единственото, открито досега произведение на античната литература и историография, за което до XVII век липсват каквито и да било сведения. До XVII век – защото през последните десетилетия се появяват и други подобни на него „тайни“ ръкописи, чието публикуване ще им създаде славата на „бестселъри“, която ще затъмни и славата на „*Тайната история*“, като прекрати потока на нови издания или преиздания на тази книга. А читателите от новите поколения получават още по-занимателни книги с още „по-автентични“ разкрития вече също от живота на Христос и Мохамед. И не само на тях.

---

¹⁷ М. Н. Крашенинников, *О рукописном предании «Тайной истории» Прокопия. (Предварительное сообщение)*, във Византийский временник, т. 2, 1895. стр. 416-425. За автора, който е репресиран при един от първите сталински процеси срещу руските учени-краеведи и умира малко след изпращането му в концентрационния лагер Семипалатинск, вж. преди всичко А. Н. Акиншин и А. Н., Немировский, *Михаил Никитович Крашенинников — историк литературы и педагог*, във Вестник Воронежского государственного университета, 2003. вып. 1, стр. 33-47 [с погрешни библиографски данни за негови публикации, бел. А.Ч.].

¹⁸ Вж. бел. 2 и 12.

Едно появило се напоследък съобщение за новооткрито сведение в съчинението на гръцки автор от XI век¹⁹, свидетелстващо, че *Анекдота* му била позната, ни налага да разгледаме внимателно този въпрос, но също и въпроса за произхода на останалите съобщения на „антични автори“, които Алеман в предговора на своята публикация предлага на своите читатели, както и съобщението на някои съвременни анонимни автори, че *Анекдота* била цитирана и в *Църковна история* на Никифор Калист Ксантопулос²⁰.

Противно на твърдението на Алеман, че мнозина съвременни на Прокоп автори също били писали за алчността и сребролюбието на Юстиниан, за неговата корумпираност и за лекотата, с която той продавал срещу съответно заплащане висши длъжности не само в администрацията на империята, но и във висшите църковни йерархии, се оказват при по-внимателен преглед на тези съобщения или явни късни интерполации, или неверни интерпретации на текста, който няма никакво отношение с Юстиниан, а се отнася до неговия наследник Юстин II, какъвто е случаят с книгата на Агатий²¹.

Ако ние днес не сме в състояние да открием сред известията на античните автори нито едно автентично съобщение против Юстиниан и Теодора, колкото и да претърсваме всички съобщения в съчиненията на техните съвременници, ще ги открием, и то в много голямо количество, в един от най-важните трудове върху църковната история, който полага основите на този жанр исторически изследвания в Новата епоха: излезлите в първо издание между 1588 и 1593 г. дванадесеттомни „*Църковни анали*“, съставени от кардинал

---

¹⁹ Averil Cameron, *Procopius and the Sixth Century*, Berkeley: University of California Press, 1985, цитира сведение в гръцката енциклопедия *Суда* (Σοῦδα) от XI в., но отпечатана за първи път в 1499 г. Пълен интернетен текст на Суда → www.stoa/sol/

²⁰ *Nicephori Callisti filii Xanthopuli Ecclesiasticæ Historiæ libri XVIII*, Lutetiæ Parisiorum, 1630. Пълният текст на тази книга, излязла през следващите десетилетия в много издания, се съдържа и в *Patrologia Graeca*, 145–147, Paris, 1865, репринт: Vrepolis: Tunhout, 1966, но там *Anecdota* не се споменава никъде.

²¹ Вж. по-горе, бел. 9. При сравнение на цитирания в тази бележка текст със заключението на книгата от Агатий, читателят не може да не забележи разликата в стила при двата текста, свидетелстваща за интерполиран чужд текст.

Чезаре Барони или Cæsar Baronius (1538–1607)²², в българската историография известен като един от главните извори за Паисиевата история²³ – наред със също фалшифицирания текст в *Царството на славяните* от Мавро Орбини²⁴. И тъкмо тези *Църковни анали* с всички техни подправени специално за целта „антични исторически извори“, включително интерполациите в *Църковна история* на Евагрий и приписваните на Юстиниан, но отнасящи се за Юстин II характеристики в книгата на Агатий Схоластик, както и „новооткритият след Втората световна война“ ръкопис на енциклопедията *Суда / Суида*, ни насочват към същинския център на всички многобройни фалшификации чак до приписваната на Прокопий *Тайна история* и „ревизираното“ издание на *Царството на славяните* от Мавро Орбини. Тези криминални истории не могат и не трябва да бъдат предмет на историческата наука и изобщо на хуманитарните науки, а на криминалистиката, колкото този специфичен сектор на науката и да е затруднен в своята дейност не само по отношение на огромното количество престъпления, извършвани в по-близкото и по-далечното минало и чак до наши дни, станали и ставащи пред нашите очи и уши.

Както Алеман в своя предговор към *Тайната история*, така и Цезар Бароний в своите *Анали*, сочат като свидетелство, че мнимата книга на Прокоп била известна на някои антични автори освен съобщението за нея в енциклопедията *Суида* от X/XI век, също и Църковната история на гръцкия историк Никифор Калист Ксантопулос²⁵, запазена в един ръкопис във Виенската Национална²⁶

²² *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*. Roma, 1588-1593.

²³ В. Велчевъ, *Отецъ Паисий Хилендарски и Цезарь Бароний. Приносъ към изследване изворитѣ на Паисиевата история*. София, 1943. За своята *Славяно-българска история* Паисий е ползвал руския превод на Аналите: *Деянiя церковная и гражданская отъ Рождества Господа нашего Иисуса Христа. Изъ лѣтописанiй Кесаря Баронiа собранная, переведенная съ полскаго языка на славянекiй, кроме явныѣхъ съ церковiю православною восточною противностей римскиѣхъ у Баронiа и Скарги обретающихся*. Москва, 1719.

²⁴ Въпросът за книгата на Мавро Орбини, въпреки много допирни точки с темата, на която е посветено това изследване, излиза от неговите рамки.

²⁵ Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Χανθόπουλου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Βίβλια ιη΄.

²⁶ Vind. Hist. gr. 8.

библиотека²⁷ и отпечана за първи път в Базел през 1553 г. а след това много пъти, включително в J.-P. Migne, *Patrologia Graeca*, т. 145–147, Paris 1865²⁸.

Църковната история на Никифор Калист Ксантопулос (~1268/1274–след 1328) се счита за най-изчерпателна компилация на старите източници за историята на църквата²⁹ – а това показва колко е важно споменаването или неспоменаването на *Anecdota* в нея. Нито Бароний, нито Алеман съобщават кое от многобройните издания на тази книга те цитират. В изданието, което се използва за новото преиздаване на *Църковната история* на Никифор Калист, предстоящо да излезе в скоро време по проект на Австрийската Академия на науките³⁰ и което може да се ползва свободно в интернет³¹, никъде не се споменава, че Прокоп бил автор на книга под названието *Anecdota*, нито се споменава за такава книга. Това прави излишни всякакви спорове по този въпрос – както и по въпроса за автентичността на съобщението за „*Anecdota*“ в „новооткрития“ ръкопис на енциклопедията Суда / Суида, но също и за ав-

²⁷ Nicephori Callisti Xanthopuli Ecclesiasticae historiae libri decem et octo. Ed. Johann Lange, Basel, 1553.

²⁸ *Nicephori Callisti Xanthopuli ecclesiasticae historiae libri XVIII*, в: Migne, *Patrologia Graeca*. т. 145-147, Paris 1865. Репринт: Brepols, Turnhout ca. 1967.

²⁹ Вж. преди всичко: Günter Gentz, Friedhelm Winkelmann: *Die Kirchengeschichte des Nicephorus Callistus Xanthopoulos und ihre Quellen*. Akademie-Verlag, Berlin 1966; Sebastiano Panteghini: *Die Kirchengeschichte des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos*, в: *Ostkirchliche Studien*, 58/2009, с. 248–266; F. Winkelmann, *Zur Bedeutung der Kirchengeschichte des Nikephoros Kallistos Xanthopoulos*. в: *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 44 [1994 = Ἀνδριότς, *H. Hunger* zum 80. Geburtstag. Hrsg. von W. Hörandner, J. Koder, O. Kresten]; Christian Gastgeber, Sebastiano Panteghini (eds.): *Ecclesiastical History and Nikephoros Kallistou Xanthopoulos*. Proceedings of the International Symposium, Vienna, 15th–16th Dec., 2011. Verlag der Österr. Akademie der Wiss., Wien 2015.

³⁰ За проекта вж: <http://www.oeaw.ac.at/byzanz/nkx.htm>

³¹ *Nicephori Callisti filii Xanthopuli Ecclesiasticae historiae libri 18*. In duos tomos distincti, ac Graecè nunc primùm editi. Adiecta est Latina interpretatio Ioannis Langi, à R.P. Frontone Ducaeo Societatis Iesu theologo cum Graecis collata & recognita. Tomus posterior, Lutetiae Parisiorum: Sumptibus Sebastiani & Gabrielis Cramoisy Via Iacobæa, sub Ciconiis, M. DC. XXX. (1630). В интернет съм ползвал екземпляр от „моята библиотека“ в Google, който мога да чета по всяко време на денонощието на монитора на моя компютър по лицензия, преотстъпена на мене от нейния притежател.

тентичността на цитираните от Алеман и Цезар Бароний откъси от съчиненията на Агатон Схоластик и Евагрий.

* * *

Подробностите от интимния живот на императора, на неговата съпруга Теодора, както и на неговите военачалници и на други приближени, са предадени в публикуваното от Алеман съчинение по начин, излизаш от рамките на научен труд и характерен за булевардната литература. То е без прецедент в античността, задминаващ и най-крайните порнографски произведения на нашата съвременност, които при това никога не са засягали до такава степен управляващите кръгове дори в Америка и Великобритания. Алеман, както и повечето коментатори на тази книга през следващите столетия, защитаващи автентичността на изнесените в нея данни, се позовават на с нищо необоснованото си предположение, че авторът, ползващ се с името на най-почтен и достоверен в излагането на фактите и събитията историк, се чувствал засегнат от отношението на Юстиниан спрямо него и с книгата си искал да си отмъсти – макар и в никоя от многото негови книги да не се усеща и най-слаб намек за недоволство от управлението на императора или за неодобрение на неговите действия, естествено засягащи многобройните му противници сред всички слоеве на населението. Прокоп се отличава във всичките си останали автентични исторически трудове с рядка безпристрастност и обективност, съвсем чужди на повечето гръцки антични и средновековни историци и преминаването му в противната крайност, при това с излагането на сведения с твърде съмнителна достоверност, не е възможно да не пробуди чувство на неприязън по-скоро към автора, отколкото към изобразените в това съчинение герои. От друга страна, във всичките си исторически трудове Прокоп, без да изпада в характерното за болшинството древни и съвременни историци раболепие спрямо техните работодатели и благодетели, предава със свойственото за неговия повествувателен стил искрено възхищение пред делата на императора, издигнал империята до връхната точка на нейната мощ, като същевременно установил траен мир и завидно благоденствие на нейните поданици.

Едва ли има изследовател, който при ползването на сведения от книгата, известна под названието *Anecdota* или *Тайна история* и приписвана на Прокоп от Кесаря, да не се е замислял доколко вероятни са някои от тези сведения. Между тях се срещат такива, които с вулгарния си език и описанието на интимни подробности от живота на Юстиниан и неговите приближени надминават дори най-крайните прояви на съвременната т. нар. „жълта преса“ и със своята „откровенност“ и „правдивост“ не оставят и следа от съмнение, че преследват с потока от клевети, който се сипе от тях, целта да създадат у читателя впечатлението, че както Юстиниан и неговата съпруга, императрица Теодора, така и останалите членове на висшите управляващи кръгове и войската в Империята, са морални изверги, достойни за презрение.

Въпреки че немалък брой изследователи са поставяли под съмнение и оспорвали правдивостта на сведенията в тази книга – на техните доводи ще се спрем по-нататък подробно, – в историографията се е наложило становището, че макар и някои от сведенията да са украсени с неверни подробности, целящи да подронят авторитета на Юстиниан и приближените му, книгата се приписва с основание на нейния добре известен автор и не може да става и дума за подправка. От друга страна историците са доволни, че посредством тази книга разполагат с огромен брой твърде занимателни подробности за епохата и нейните главни експоненти, каквито не дава никой друг исторически извор – а че тези понякога пикантни, а понякога дори зловещи подробности може да са били съчинени с политическа цел, съвсем не ги засяга, доколкото и политическата цел съвпада с техните цели и интереси. А тези цели се покриват и с целите на католическата църква през бурната епоха на реформацията, когато в своята борба за оцеляване тя залага на принципа за нейния приоритет пред светската власт, противен на приоритета на светската власт, издигнат най-високо от император Юстиниан, обединил Римска империя, поставяйки я под своята абсолютна власт, подчинила под неговата егида и църквата.

Да се изготви днес „съвършен“ и „безпогрешен“ фалшификат под името на Прокоп с помощта на компютърната техника е детска играчка – фалшификаторът може само за 1-2 часа да разпо-

лага въз основа на дигитализираните текстове на останалите автентични съчинения на този автор дори без специална компютърна програма не само с цялото негово словесно богатство, използвано в съчиненията му, а също така и с най-характерните за него стилови и граматични особености. Но изпълнението на такава задача от квалифициран писател не е било по-трудно и в античността, а и в Новата епоха, макар и да е изисквало много повече време, с каквото хората от миналите епохи са разполагали в изобилие, особено когато е имало кой да заплати добре извършения труд. А това показва, че като критерий за автентичността на едно литературно произведение не може да служи неговият лексически и стилистически анализ, тъй като характерните за езика и за стила на даден автор особености могат най-лесно да бъдат подправени. Но тъкмо тези характерни думи и стилови особености при Прокоп не може да открие при своя подробен стилистичен анализ още първият сериозен критик на *Тайната история / Anecdota*, Йоханес Айхел (1621–1688)³² – в замяна на грижливо подбрания и изискан речник на Прокоп, приписваният на него пасквил изобилства с вулгаризми, нецензурни думи и изрази, каквито няма да срещнем не само в никое от неговите произведения, но и в нито едно произведение на съвременната художествена гръцка литература и каквито приличието не позволява да бъдат тук повторени. Много от тези изрази при преводите на книгата биват доколкото е възможно смекчавани, за да не дразнят със своята бруталност вкуса дори на привикналите на такива изрази читатели от „века на просвещението“. И ако застъпниците на автентичността на *Anecdota* да премълчават тази нейна най-специфична черта и дори не споменават критичното изследване на Айхел, туй обстоятелство не се дължи само на голямата му рядкост днес, когато то се намира в малко обществени библиотеки. Нито един от историците и езиковедите, подкрепящи автентичността на *Anecdota*, не прави дори най-елементарен анализ на нейните езикови и стилови особености – такъв анализ няма

---

³² *Anekdotia Seu Historia Arcana Procopii Caesariensis*. Nicolao Alemanno Defensore ex Biblioth. Vaticana prolata Nunc Plerisq[ue] in locis synchronōn testimoniis falsitatis convicta a Joanne Eichelio Franco, Helmestadi: Mullerus, 1654. Online Ausgabe: Wolfenbüttel – Herzog August Bibliothek, 2010.

да намерим не само за тази книга, но и за другите произведения на Прокоп в изданието на Хаури, а той е и главният застъпник на автентичността на *Anecdota*, която подкрепя само с една кратка бележка от *Книгата за войните*, при това преведена и изтълкувана невярно от него и която според него не само „доказва“ тази автентичност но и трябва да служи за определяне времето на нейното написване – на този въпрос ще се спрем малко по-нататък в туй изследване.

Като доказателство за автентичността на *Anecdota* Хаури сочи повторението на една и съща мисъл в нея и в книгата *За войните*, с което той иска да убеди читателите, че двете произведения са написани от един и същ автор – още по-убедително това „съвпадение“ може обаче да бъде посочено като изходна точка за фалшификатора, използващ автентични изрази на Прокоп при изготвянето на своя фалшификат. Както показва Айхел в своя критичен анализ на *Anecdota*, в тази книга не само не се срещат стиловите и езиковите особености, присъщи за останалите произведения на този автор, но в нея няма да открием нито следа от морално-духовния облик на Прокоп, прозиращ зад външната форма на отделните му съчинения и присъщ само на неговата забележителна индивидуалност и неговия аналитично-повествователен стил, също както и изключителната му наблюдателност при описанието на привидно най-незначителните детайли, но и голямата му начетеност. Тези особености са твърде далеч от повърхностно-анекдотичния маниер, характерен за автора на *Тайната история / Anecdota*. Но над всички тези различия е несъвместимостта между оригиналите и тяхното бледо наподобяване по отношение на цялостното изложение, което при несъмнения фалшификат преследва цели чужди на истината и напълно противоположни на всякакво човешко морално достойнство.

Внимателният текстуален анализ на *Anecdota*, направен от редица автори, отричащи участието на Прокоп при нейното съставяне, показва също много текстови несъвместимости, отнасящи се към съвременната обстановка при описаните събития в Кон-

стантинопол, но и към специфичните особености в мирогледа на автора и отношението му към някои въпроси, свързани с неговата конфесия и нехарактерни за православната принадлежност на Прокоп, който във всички свои произведения се извява не само като добре запознат с догмите на източно-православната църква, но и като убеден застъпник на тези норми³³.

Най-важните от тези несъвместимости са следните:

1. Противно на всички останали стигнали до нас произведения на Прокоп, в които той, като много добър наблюдател, често дава подробни описания на околната среда – в случая това е столицата на Източната римска империя Константинопол – в *Anecdota* липсват каквито и да било подробности, характерни за облика и сградите на този град, който очевидно авторът на това съчинение не е познавал. А това съвсем не е необичайно за един европейски писател от XVI или XVII век, за когото, както и за огромното болшинство жители на Западна Европа, бившата столица на Византийската империя на практика е недостъпна. В замяна на това в *Anecdota* срещаме някои подробности от обстановката в Рим – а този град от друга страна пък е бил съвършено непознат на Прокоп, който никога през живота си не го е посещавал. Особено характерно е следното място от текста на *Anecdota*:

Струва ми се, че е време да опиша външния вид на този човек. На ръст той не беше нито висок, нито твърде нисък, а среден, във всеки случай не мършав, а възпълен. Лицето му бе кръгло и не грозно, а подир два дена постене беше все още розово. С една дума, образът му приличаше най-много на Домициан, сина на Веспасиан, чиито злини срещу римляните стигнали дотам, че те не могли да успокоят гнева си срещу него дори след като го наскели на парчета, и със сенатско решение постановили името на тоя император да бъде изтрито от надписите и образът му навсякъде да се унищожи. По всички надписи из Рим и навсякъде другаде, където било изписано, името му може да се види изтрито между останалите, а по цялата римска държава се намира само едно негово медно изображение, и то по следната причина: Домициан имал благородна и изобщо твърде достойна жена, която никога никому не сторила нещо зло, нито пък одобрявала някое от делата на съпруга си. Затова била много обичана и сенатът пратил да я повикат и я накарал да изрази едно свое желание. Тя помолила единствено да ѝ позволят да погре-

---

³³ Освен посочената по-горе книга на Айхел вж. преди всичко: А. Верёвкин, «Тайная История» Прокопия Кудрявого в: Конференция Новая хронология, Тема #23: Форум „«Тайная История» Прокопия Кудрявого“, 11 октомври 2003 – текстът, заедно с многобройни постинги, е все още достъпен в интернет → http://chronologia.org/dc/dcboard.php?az=show_mesg&forum=264&topic_id=302&mesg_id=302

бе тялото на Домициан и да постави едно негово изображение от мед където си пожелае. Сенатът се съгласил. А жената измислила това, защото искала да остави паметник за идните времена, напомнящ за нечовешката жестокост на убийците на мъжа ѝ. Събрала частите на трупа на Домициан, подредила ги грижливо, нагодила ги една към друга и съшила цялото тяло. Показала го на скулпторите и им заръчала да изобразят страданието му в медна статуя. Майсторите веднага изготвили изображението. Жената го взела и го поставила на улицата, водеща нагоре към Капитолия, откъдето на идещия откъм Форума. То и до днес показва образа и съдбата на Домициан. Човек би помислил, че това е втори образ и тяло на Веспасиан по фигура, очи и черти на лицето. (Гл. VII)

От тук е очевидно, че авторът на този текст много добре е познавал не само топографията на Рим и неговите забележителности, но и свързаните с тях местни предания. При подобни случаи Прокоп обикновено пише: „разказват, че...“ А тук имаме свидетелството на очевидец, който добре е познавал и описаната статуя, и преданието, свързано с нея. И какво означават думите „и до сега“? Че тази статуя се е намирала на пътя „водещ от Форума към Капитолия“ през VI век, е напълно естествено. А какво авторът иска да каже с думите „и до сега“? Че тя е стояла там още през XVI и XVII век? Не по-малко показателен за римската принадлежност на автора на *Anecdota* тук е поводът за излагането на преданието, свързано с тази статуя. Тя е описана в контекст с външния вид на Юстиниан, представен в предшествващия и последващия пасаж като **подобен на Домициан** или с други думи, понеже читателите не са имали непосредствена представа за него, те трябвало да си го въобразят въз основа на добре познатия им външен вид на римския император Домициан³⁴, който им бил известен благодарение на статуята му. Първия въпрос, който би си задал критичният читател, е: ако този текст беше от Прокоп, защо той изпраща своя читател да гледа статуята на Домициан в Рим, след като не само от неговите книги е известно, че във всеки по-голям град на цялата Източна Римска империя огромни статуи на императора са украсявали агорите и всеки гражданин на империята е познавал неговия външен вид. Скоро след смъртта на Юстиниан всички тези, най-често бронзови позлатени ста-

³⁴ За римския император Тит Флавий Домициан (81-96) вж. биографията му от Светоний (Gaius Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum libri VIII*), руски превод в интернет → ancientrome.ru/antlitru/t.htm?a=1354717675 .

Фрагменти от бронзова позлатена статуя на Юстиниан

Открити при разкопки под агората на Царичин ераг / Юстиниана прима
Фотоснимка Вуядин Иванишевич
Byzanz – Pracht und Alltag
Ausstellung Bonn 2010 Katalog, Hirmer-Verlag 2010

туи изчезват и биват претопени или унищожени. Освен една единствена, три фрагмента от която са се запазили – при това сред развалините на най-оспорвания от историците основан от него град, архиепископския център Юстиниана Прима, след чието разрушаване до основи дори остатъците от строителните материали на големия град с всички негови девет църкви и крепостни стени бил изнесени в неизвестно направление, за да не остане никакъв спомен за него. Но критичният читател няма да си зададе само този въпрос, а ще запита и откъде „авторът на Тайната история Прокоп“, който никога през живота си не е посетил

Рим, е могъл така добре да познава не само топографията на този град, но и да знае местните легенди, свързани с неговите забележителности? Тези два въпроса може да си зададе обаче само критичният читател. Безкритичните „учени“ автори на голямата, обявена като образцова и служеща за пример статия за *Тайната история* в руската *Википедия*³⁵ дори сочат този епизод от книгата като „одно из немногих дошедших до нашего времени описаний внешнего вида Юстиниана“ и като доказателство за наблюдателността на нейния автор, обогатил съдържанието □ с още една пикантна подробност, без да са в състояние да забележат, че тази подробност може да бъде така описана само от един римлянин хиляда години след Прокоп и да послужи като едно от най-точните доказателства и еталон за уточняване времето и мястото при създаването на книгата.

2 На две места в своя текст авторът на *Anecdota* употребява един израз, който е немислим в езика на православен по убеждения, а не по принуда християнин, и може да се употреби само от нехристияни или християни от различна конфесия: «така наречените монаси» – „Поради това Теодосий отново се отдалечил в Ефес и като се подстригал, както се полага по закона, записал се в числото на ТАКА НАРЕЧЕНИТЕ МОНАСИ.“ (гл. I) и „Под влияние на това видение Фотий избягал оттам и тайно (преоблечен) пристигнал в Ерусалим. Хиляди го търсили, но никой не видял юношата, макар и да се срещали с него лице срещу лице. Той там се подстригал и като добил образа на ТАКА НАРЕЧЕНИТЕ МОНАСИ, успял да избегне наказанието от Теодора.“ (гл. III)“.

3 Прокоп е бил източно православен и по конфесията си, и според своите убеждения. Затова е немислимо да употреби израза «така нареченият празник пасха»: „Често той [Юстиниан] оставал по два дни и [две] нощи без храна, особено когато приближавал ТАКА НАРЕЧЕНИЯ ПРАЗНИК ПАСХА.“ (гл. XIII).

Празникът Пасха (Великден) е най-големият празник на Източноправославната църква и тъй подчертано пренебрежително отношение към него не може да има нито един православен християнин както преди едно и половина хилядолетие, така и днес. Тези думи може да принадлежат на перото само на някой „свободомислещ“ автор-нехристиянин от Новата епоха, пара-

³⁵ <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D1%8F%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F>

диращ със своята толерантност и спрямо осъжданите от Юстиниан и православната църква за неспазването от тях на моралните правила и устои на църквата „содомити“, т.е. хомосексуалисти и прелюбодейци, за мерките, срещу които става на няколко пъти дума в *Anecdota* – вж. напр. в XX глава: „На водещия делата по другата магистратура той наредил да налага наказания на педерастите и влизащите в общуване с жени по противоестествен начин, както и на онези, които в изповядването на вярата не се придържат към православната религия: на този магистрат той дал названието КВЕЗИТОР (следовател).“ За тези жестоки мерки на Юстиниан спрямо престъпниците нормите на християнския морал, противоречащи на разбиранията на „свободомислещите“ съвременници, съобщават обаче и други византийски историци, като Теофан Изповедник, Йоан Малала и Симеон Логотет³⁶, без да упрекнат Юстиниан за неговата „безчовечност“ и с това да затъмнят образа му и приглушат неговата слава.

Срещу всички спорни въпроси, засягащи липсата на автентични ръкописи на *Anecdota* и на всякакви данни за нея в античната литература, както и срещу многобройните текстови несъответствия, свързани с изложените там събития и с обикновената логика, но и със съмнителния гръцки произход на автора и със също така съмнителната му принадлежност към източно-православната

³⁶ „Узнав о мужеложцах, проведа расследование и выявив их, Юстиниан одних оскопил, а другим приказал забить острые палочки в отверстия срамных мест и голыми провести по агоре. Было же там много чиновников и сенаторов, а также немало архиереев, которых, конфисковав их имущество, так и водили по агоре, пока не умерли жалкой смертью; и от начавшегося большого страха остальные стали целомудренны, ведь как говорится, «пусть спонет сосна, что кедр упал» “ – *Хроника Симеона Магистра и Логофета*. Перевод со среднегреческого А. Ю. Виноградова, вступительная статья и комментарии П.В. Кузенкова, Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2014. Вж. също старобългарския превод в: Симеона Метафраста и Логофета описание мира от възгъд. Славянскій переводъ Хроники Симеона Логофета съ дополнениями, С.-Петербургъ: Издание Императорской Академіи Наукъ, 1905, с. 57-58. Същото съобщение, със съкратени подробности дават в хрониките си Йоан Малала (Книга XVIII) и Теофан Изповедник (521 г.). Появата на това съобщение в интернет в Блога на дякон Андрей Кураев, породи само за няколко часа над 2000 коментара, при които повечето руски читатели подкрепиха мерките на Юстиниан и изказаха съжаление, че такива мерки няма кой да наложи днес над висшето духовенство на Руската православна църква.

религия, Якоб Хаури, издателят на пълното събрание на съчиненията на Прокоп и най-горещ защитник на авторството му по отношение на тази книга, може да противопостави само едно доказателство³⁷, което той счита като достатъчно силно, за да разсее и последните съмнения на върховния авторитет за старогръцката литература Карл Крумбахер³⁸. Това доказателство Хаури смята, че е намерил в текста на *Anecdota*, засягащ природните бедствия, включително чумата, от която не били засегнати само злодеите като Юстиниан и неговите приближени, за който текст смята, че открива близко по смисъл съобщение в *Книгата за войните* на Прокоп (22,9–23,15), както и последвалата го препратка от автора, изтълкувана от Хаури в смисъл, че Прокоп щял да пише за това по-късно. И с това Хаури смята, че авторството на *Anecdota* веднъж за винаги е установено, като дори определя от там времето, когато това произведение е възникнало – между 550 г., когато е завършена *Книгата за войните*, и 555, когато тя е публикувана.

Внимателната проверка на Прокоповия текст показва обаче, че неговото тълкуване от Хаури е съвсем произволно и няма нищо общо с мисълта, която авторът изказва там. В оригинала на това място (23, 16) пише: [...] ἄτε τοῦ κακοῦ ἐπ' ἄλλους ἀνθρώπων τινὰς κεχωρηκότος, ἀγχίστροφον ἀδῆις τῆς γνώμης τὴν μεταβολὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω πεποιημένοι, μᾶλλον ἢ πρότερον τὴν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀτοπίαν ἐνδείκνυνται, σφᾶς αὐτοὺς μάλιστα τῆ τε πονηρία καὶ τῆ ἄλλῃ παρανομία νενικηκότες ἐπεὶ καὶ ἀπισχυρισάμενος ἂν τις οὐ τὰ ψευδῆ εἴποι ὡς ἡ νόσος ἦδε εἴτε τύγῃ τινὶ εἴτε προνοία ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀπολεξάμενη τοὺς πονηροτάτους ἀφῆκεν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῷ ὑστέρῳ ἀποδέδεκται χρόνω. Преводачите на английски и руски, без да се съобразяват с разчитането му от Хаури, не го предават в неговия натрапен смисъл, а го предават с думите, че „това ще се покаже – или съответно ще стане ясно – по-късно“. А. А. Чекалова, преводач и

³⁷ J. Haury, *Prokop verweist auf seine Anekdota*, в: *Byzantinische Zeitschrift* XXXVII / 1935, с. 1-4.

³⁸ „Понастоящем авторството на Прокоп, ако и да не е напълно доказано (*evident erwiesen*), то е поне твърде вероятно (*höchst wahrscheinlich gemacht*)“ – К. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527-1453)*, München, 1897, с. 232.

коментатор на новото руско издание, предава целия пасаж от *Войните II* 23, 14-16 по следния начин: „Даже те, кто раньше предавался позорным страстям, отказались от противозаконного образа жизни и со всем тщанием упражнялись в благочестии не потому, что они вдруг познали мудрость или возлюбили добродетель (ибо то, что дано человеку от природы или чему он долго обучался, не может быть так легко отброшено, разве что снизойдет на него Божья благодать), но потому, что тогда все, так сказать, пораженные случившимся и думая, что им вот-вот предстоит умереть, в результате острой необходимости, как и следует ожидать, познали на время кротость. (15) Однако, когда они вскоре избавились от болезни, спаслись и поняли, что они уже в безопасности, ибо зло перекинулось на других людей, они вновь, резко переменяя образ мыслей, становились хуже, чем прежде, проявляя всю гнусность своих привычек и, можно сказать, превосходя самих себя в дурном нраве в всякого рода беззаконии. (16) Ибо, если бы кто-нибудь стал утверждать, что эта болезнь, случайно ли или по воле Провидения, точно отобрав самых негодяев, их сохранила, пожалуй, оказался бы прав. **Но все это проявилось впоследствии**“³⁹. Нито дума и дори намек, че Прокоп щял да пише или бил писал вече нещо по този въпрос. А от тези думи да се извежда, че той написал *Anecdota*, където делата на „негодяите“ са нейният лайтмотив, като дори се определя датировката на това „литературно произведение“, е похват, използван често в историографията за изопачаване на фактите и нагаждането им към една или друга политическа доктрина. И това се отнася очевидно също за издателя на Прокоповите съчинения Якоб Хаури и на посочената по-горе статия в защита на мнимата автентичност на тази книга, независимо от това с каква цел и от коя позиция той поддържа своята теза.

За тенденциозността на съобщението в *Anecdota* за бедствията, изпратени от Бога поради „безчестния“ и „греховен“ живот на Юстиниан, е писано много в критичната историография. Там се доказва въз основа на установената от съвременната наука датировка на опустошителните земетресения, превърнали големи градове в купища от развалини, че те почти всички са станали *преди* възкачането на Юстиниан на престола и следователно не могат да бъдат

---

³⁹ Прокопий Кесарийский, *Война с персами. Война с вандалами. Тайная история*. Москва: «Наука», 1993 с. 101.

поставени във връзка с неговото управление⁴⁰ – при това тези „Божии наказания“ трудно могат да се свържат със „свободомислещите“ разбираня на анонимния автор на *Anecdota*, който същевременно от своя страна упреква Юстиниан в прекомерна последователност при изпълнението на изискванията на православната църква. А изтъкването на „Божие възмездие“ е свързано с целта на този автор на всяка цена да zlepостави императора и неговото обкръжение. От друга страна именно несъответствието в хронологията на бедствията, чиято причина авторът на *Anecdota* приписва на „греховния живот на негодяя Юстиниан“, е още едно доказателство, че този автор не е писал книгата си за съвременниците на събитията, за които споменът от тях съвсем не е бил още заличен. Адресант на тези изпълнени с ужас „автентични известия“ са богобоязливите и смирени читатели от съвсем различна епоха, които лесно могат да бъдат убедени в „божието възмездие“ срещу неверниците и враговете на католическата църква, застрашаващи с идеите на реформацията нейните прогнили основи.

В предговора към първото издание на *Anecdota* Алеман дава списък от произведения, които са се намирали във Ватиканската библиотека и които също представяли Юстиниан в отрицателна светлина. До нас не е стигнало нито едно от тези произведения, за да проверим доколко това твърдение отговаря на истината. Стигнали са обаче значителен брой произведения от разни автори, които изтъкват с голям респект неговите забележителни ка-

---

⁴⁰ За хронологията на опустошителните земетресения вж. преди всичко: Venance Grumel, *La chronologie* (Bibliothèque byzantine, Traité d'études byzantines publié par Paul Lemerle, I, Paris 1958), с. 478. Напоследък се приема от астрономите като твърде вероятна теорията, изложена от директора на Мюнхенската обсерватория, проф. Харалд Леш, че серията природни катастрофи през 535-536 г. (годината на възобновяването на архиепископията в Източен Илirik, Първа Юстиниана) е причинена от взривяването на астероид или комета близо до земята, аналогично на т.нар. Тунгуска катастрофа от 30 юни 1908 г. Между обширната научна и популярна литература по въпроса вж. преди всичко лекцията на германския астроном от 17.12.2013: Harald Lesch, *Wann schlug der letzte Komet ein?* Видео с пълния текст на тази лекция е достъпно в ин-т → www.br.de/mediathek/video/sendungen/alpha-centauri/alpha-centauri-148.html#&time=. Този взрив бил свързан с голямо замръзване на атмосферата, затрудняващо проникването през нея на слънчевите лъчи, а от там и до значително понижаване на температурата по цялата земя в течение наповече от година и половина. Датировката на събитието е изчислена въз основа на дендрохронологичния метод, опиращ се на изследвания във всички континенти.

чества и ролята му в историята на Римската империя и на православната църква. Между тези произведения на първо място, заедно с останалите съчинения на Прокоп, е книгата на историка Йордан(ес), произхождащ от местното население на нашата родина, *За произхода и делата на гетите (De origine actibusque Getarum)*⁴¹. Ето какво пише той в заключение на своя труд:

„С това завършвам разказа си за произхода на гетите, за благородните амали, за делата на благородните мъже. Сам достоен за възхвала, този род отстъпи пред достойния за прослава господар, покори се на най-могъщия вожд. Тяхната прослава няма да замлъкне нито през вековете, нито при следващите поколения и ще пребъдат вечно имената на императора Юстиниан, победител и триумфатор, и на консула Велизарий – под името Вандалски-Африкански и Гетски. Знай, читателю, че следвайки писанията на по-старите, аз събрах от обширните им ливади само малко цветенца и по силата на моите способности сплетох венец за любознателния. И нека никой не си помисли, че аз, като произлизащ от гореспоменатото племе, съм прибавил нещо в негова полза, противно на онова, което съм прочел или научил. Ако и да не съм обхванал всичко, което се пише и разказва за тези хора, представих го не толкова за тяхна прослава, а за прослава на онзи, който победи.“

* * *

---

⁴¹ Сrv. моите бележки върху текста на книгата с подробни библиографски бележки за нея, както и с бележки по какъв начин нейният текст бива подправян не само в чуждата, но и в българската научна литература в: *Готи и гети. Изследвания по история на културата*, София: «Зиези екс куо Булгарес», 2008, ²2009, стр. 287 сл., 327 сл.

Не по-малка е честта, която православната църква отдава на император Юстиниан, като го канонизира за светец – в историята на гръцката и византийската църква само на двама императори е отдадена такава почит: на свети цар Константин Велики и на свети цар Управда-Юстиниан. И тази канонизация, също както канонизацията на неговата царица Теодора/Божидара, е отразена още в най-старите стигнали до нас синаксарии от времето на император Василий II⁴². Тя се признава и от Руската православна църква, като житието на Юстиниан и Теодора е включено в първите руски печатни *Четви минеи*, съставени от руския църковен писател св. епископ Димитрий Ростовский (1651–1709)⁴³. Житията на двамата, както и сведения за служби в тяхна чест, ще намерим във всички руски църковни справочници, включително в интернет и на първо място в новото двутомно илюстрирано издание на житията на светиите от архиепископ Филарет Черниговски, чието първо издание излиза в 1865 г., последвано от още четири издания до революцията, а последното в два тома е от 2011⁴⁴.

⁴² Вж.: Архиепископ Сергей (Спаский), *Полный месяцеслов Востока, III Святой Восток*, Части вторая и третья, Репринт Москва: Православный паломник, 1997, с. 170 и Stefano Antonio Morcelli, *Kalendarium Ecclesiae Constantinopolitanae I*, Romæ, ex Officina Giunchiana Maiore sumptibus Venanti Monaldini et Paulli Giunchi, 1737, с. 226. Там са посочени и източниците от гръцката и латинската агиографска литература, в това число писмата на папа Пелагий II (578–590) до епископите на Истрия, както и писмото на Григорий Велики (590–604) и на Агатон († 681), прочетено на VI Вселенски събор, в което блаженият Юстиниан е наречен „най-голям ревнител на истинната и апостолическа вяра“. Архиеп. Сергей цитира във връзка с канонизацията на Юстиниан съобщението на Никита Хониат, според което при ограбването на Цариград от латинците в гробницата на Юстиниан заварили тялото му нетленно. Между руската литература е цитирана там и голямата книга в защита на Юстиниан от известния руски църковен деятел Теоктист (Попов), архиепископ Рязански и Зарайски (1825–1890), издадена в 1856 г. от Киевската Духовна Академия: *Иеродіаконъ Феоктистъ, Императоръ Юстиніанъ и его заслуги въ отношеніи къ церкви Христовой*.

⁴³ Дигитален текст на житието, както и на другите текстове на този автор вж. в интернет → idrp.ru/zhitiya-svyatih-lib1387/

⁴⁴ Филаретъ Архиепископъ Черниговскій, *Святые южныя славяны, опытъ описанія жизни ихъ*, Черниговъ, 1865, с. 210-218 – там е публикувана под 14 ноември «Память о благоуспѣшномъ царѣ ОУПРАВДѢ-ЮСТИНИАНѢ». Екземпляр от това издание се намира Държавната библиотека Прусско културно наследство в Берлин, а четвъртото издание от 1894 г. е свободно достъпно в интернет.

За канонизирането също от българската православна църква на Юстиниан под името **цар Управда** са стигнали до нас само сведения за съществуването на (унищожени) синаксарии и минеи, намирали се в миналото в Атон и засвидетелствани от руски пътешественици. Дали някои от тези ръкописи са пренесени и в Русия – както безброй български ръкописи, задигнати от българските манастири през XVIII и XIX век – не е известно. В този смисъл за нас са особено ценни бележките, които междуременно също канонизираният от Руската православна църква архиепископ Филарет Черниговски прилага към известните на него откъси от житието на цар Управда в книгата му⁴⁵, а възприети и от Архиепископ Сергей в неговия *Пълен Месецеслов на Изтока*⁴⁶. Още в първото издание на своята книга⁴⁷ архиепископ Филарет Черниговски предава данните от *Vita Justiniani*, които той очевидно е заел не само от изданията от Алеман в 1623 г. и преиздаван много пъти след това негов предговор и текст на *Тайната история*, а също от цитираните в книгата му светогорски източници. В своите бележки към житието на цар Управда той посочва още веднъж изключителните заслуги на цар Управда към източноправославната църква. Независимо от господстващите както на Изток, така и на Запад, идеи на „свободомислещите“ и марксистките автори,

⁴⁵ Виж предишната бележка. Архиепископ Филарет сочи в своите библиографски бележки между източниците за своя сборник от жития на светците *Мѣсяцесловъ православно-каѳолической восточной церкви протоіеря Димитрия Вершинскаго, С.-Петербургъ, 1856, с. 182* и *Поклонникъ святой горы, s.l.s.d., с. 336*. Всички опити да получа чрез международния книгообмен фотокопия от тези книги или поне сведения за тяхната наличност от централните справочни служби на източноевропейските библиотеки, включително в СССР и ЧССР, останаха без резултат. Но и след 1989 г., когато централната справочна библиографска служба на Руската Федерация се е задължила да дава всички нужни за научната работа библиографски данни, за тези две издания получих съобщение, че не са регистрирани в централния каталог на Президентската библиотека в Москва. Положението със съхраняваните в руските книгохранилища ръкописи е още по-лошо: за 70 години съветска власт беше описана и каталогизирана само част от кирилските (но не и глаголическите) ръкописи, датирани до XIV век, а огромният брой предимно български ръкописи от XV до XIX век в руските книгохранилища е и досега недостъпен за науката.

⁴⁶ Вж. бел. 21.

⁴⁷ Вж. бел. 29.

налагани в „научната“ литература и разпространявани от конвенционално–аналогичните и виртуалните електронни медии, в изданията на Руската православна църква още дълго преди средата на XIX век не само се поддържа високата оценка за дейността на Юстиниан и неговата роля за християнството, но се оспорват сведенията за заселването на „славяните“ в нашите земи след VII век и късното разпространение на християнството в духа на руската национална доктрина. В този смисъл архиеп. Филарет не се бои да цитира в своето издание на житието на св. Цар Управда дори инкриминираните от руската официална историография изследвания на Александър Чертков за придвижванията на тракийските племена от нашите земи на север, а не на някакви си неизвестни на античните автори „славяни“ от север на юг по време на също така непознатото и незасвидетелствано от тези автори „велико преселение на народите“, съществуващо само във фантазията на „учените“ от съвременната епоха. Поради голямото значение и за българската историография – но също и за спора относно автентичността на *Тайната история* – даваме тук в приложение факсимиле от Житието на св. Цар Управда от архиеп. Филарет Черниговски по второто издание на книгата, С.–Петербург, 1894, с пълния руски текст и български превод.

Публикуваният от архиепископ Филарет текст на Житието на св. цар Управда/Юстиниан, заедно с оценката му на неговите заслуги, служи като основа на цяла поредица от публикации на Руската православна църква, някои от които са излезли през последните години в луксозни издания, свободно достъпни и в интернет, като книгите на протойерей Вл. Цыпин, *Святой император Юстиниан и его епоха*⁴⁸ и на А. Геростергиос, *Юстиниан Великий – император и святой*⁴⁹.

---

⁴⁸ Протойерей Владислав Цыпин, *Святой император Юстиниан и его епоха*, Часть 1. 518–532 год – електронен текст на сайта [Православие.ру](http://www.pravoslavie.ru) За оценката на Юстиниан вж. преди всичко заключителната глава на книгата от същия автор – *О кончине святого императора Юстиниана и о его месте в истории* → <http://www.pravoslavie.ru/80661.html>

⁴⁹ Астериос Геростергиос, *Юстиниан Великий – император и святой*, перевод с английского прот. М. Козлова, Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2010.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Архиепископъ Филаретъ Черниговскій

ПАМЯТЬ О БЛАГОВѢРНОМЪ ЦАРѢ

ОУПРАВДѢ

СВЯТЫЕ ЮЖНЫХЪ СЛАВЯНЪ.

ОПЫТЪ ОПИСАНІЯ ЖИЗНИ ИХЪ.

СОЧИНЕНІЕ

ФИЛАРЕТА,

АРХІЕПИСКОПА ЧЕРНИГОВСКАГО.

«Оублажаю кашѣ жизнь, и дрѣзи, какъ
благодръзновѣнна естъ. И плачу се моее жизни,
какъ непотребна естъ»:

Древній серблякъ.

ЧЕРНИГОВЪ.

ВЪ ТИПОГРАФІИ ИЛЬИНСКАГО МОНАСТЫРЯ.

1863.

СВЯТЫЕ ЮЖНЫХЪ СЛАВЯНЪ.

ОПИСАНІЕ ЖИЗНИ ИХЪ.

Соч. ФИЛАРЕТА,

АРХІЕПИСКОПА ЧЕРНИГОВСКАГО.

Съ рисунками академика Ѳ. Г. Солнцева.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Издание 4-е, книгопродавецъ И. Л. Тузова

(Гостинный дворъ, № 45)

1894.

Корица на Второто издание

СВЯТЫЕ ЮЖНЫХЪ СЛАВЯНЪ.

ОПИСАНІЕ ЖИЗНИ ИХЪ.

СОЧИНЕНІЕ

ФИЛАРЕТА,

АРХИЕПИСКОПА ЧЕРНИГОВСКАГО.

Съ рисунками академика Ѳ. Г. Солнцева.

«Оуклажаю кашѡ жизнь, ш. дръзи,
какш благодарзнокенна есть. И плачю
се моеи жизни, какш непотрѣвна есть».

Древній серблякъ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Изданіе 4-е, книгопродавца И. Л. Тузова

(Гостинный дворъ, № 45).

1894.

Заглавна страница от второто издание

14. Память о благовѣрномъ царѣ Оуправдѣ — Юстинианѣ.

И въ константинопольскомъ мѣсяцесловѣ и въ славянскомъ прологѣ въ 14 д. ноября читается память о благовѣрномъ царѣ Юстинианѣ ⁵³⁾.

Славный императоръ греческой имперіи былъ чистый славянинъ, и по отцу и по матери. Сынъ *Истока* и *Вьгленицы*, *Управда*, родился близъ Средца (Софіи) въ поселеніи *Ведряны*, славянскомъ по самому названію. Возвысился онъ при покровительствѣ дяди своего имп. Юстина. Послѣдній самъ былъ земледѣльцемъ поселенія *Ведряны* и пѣшкомъ, съ однимъ тулупомъ на плечахъ, пришелъ въ Константинополь, впоследствии перевелъ онъ сюда жену свою *Луккину*, сестру ея *Вьгленицу*, мать *Управды*, и племянницу *Вьгленицу* ⁵⁴⁾.—Ясно, что *Управда* — не только славянинъ, но и потомокъ славянъ — старожилъ *Ѳракіи* и *Иллиріи*, которыхъ однако пробудилъ стихій мысли и жизни, уже засыпавшія въ госу-

считали явившимися во *Ѳракію* только въ 7 вѣкѣ ⁵⁵⁾.

Послѣ дяди императора *Управда*, «принявшій имя *Юстиниана*», имя правительственнаго латинскаго языка, возведенъ былъ на императорскій престолъ. Славянскій императоръ *Византіи* любовію къ правдѣ, сочувствіемъ къ челоуѣчеству

⁵³⁾ Вершинскаго Мѣсяцесловъ стр. 182. Спб. 1852 г. Поклонникъ свят. горы 336. Въ греческихъ мнѣяхъ начиналось еще 2 ч. августа днемъ «памяти оу имп. Юстиніанѣ», и именно «въ храмѣ св. апостоловъ», который перестроенъ былъ Юстиніаномъ и въ которомъ похороненъ былъ онъ.

⁵⁴⁾ Прокопій *De bello Vandalico* 2, 24. *De edificiis* IV, 1. Луккари (*Annal. galvianii* lib. 1. p. 1) прибавляетъ, что сестра Истока была за Селимиромъ королемъ дамагетскимъ и сербскимъ. Вьгленица, сестра *Управды*, была въ супружествѣ за Дульдиссиномъ и ея сынъ Юстинъ былъ императоромъ, послѣ дяди. О другихъ роственникахъ *Du-Sange: Familis byzant.* p. 97—101. Кодинъ: «храмъ св. Прокопія, называемый *Вьгленичанъ*, построенъ на таврѣ Юстиніаномъ; онъ построилъ и много дворцовъ съ именемъ родной сестры своей Вьгленицы. Эта церковь опустошена была огнемъ и ее повоздѣла *Антонина*, супруга магистра *Величара*, носившая платье имп. *Феодора*, по убѣжденію самой Вьгленицы, съ которою жила она по смерти мужа своего. *De edif. const.* p. 108. ed. Beckeri.

⁵⁵⁾ Эпиграки и прочіе нѣмцы нагнали такую густую тьму на исторію славянъ, что и доселѣ еще не совмѣщаютъ съ этою тьмою. То авторитетъ Эпиграей, то смѣшеніе

14. [ноември] Възпоменание за благоверния цар Управда-Юстиниан
 Както в Константинополския месецослов, така и в Славянския пролог [синачар], на 14 ноември се чете възпоменание за благоверния цар Юстиниан¹.

Славният император на гръцката империя е бил чист славянин и по баща и по майка. Син на Исток и Бигленица, Управда се е родил близо до Средец (София) в селището Ведриана, славянско по названието си. Той се е издигнал под покровителството на своя вуйчо император Юстин. Последният е бил земеделец в селището Ведриана и пеш, само с един кожух на раменете, пристигнал в Константинопол, като след това довел тук жена си Лупкина, сестра ѝ Бигленица, майка на Управда, и племенницата си Бигленица². Ясно е, че Управда не само е славянин, но и потомък на славяни – старите жители на Тракия и Илирия, за които обаче се счита, че са се явили в Тракия едва в VII век.³

След [смъртта на] вуйчо си, Управда, който приел името Юстиниан – име на господстващия латински език – бил възкачен на императорския престол. Славянският император на Византия с любов към справедливостта и със съчувствие към човечеството, пробужда стихии на мисълта и живота, вече замиращи в държавата.

¹ Протоіерей Димитрій Вершинскій, Месецаословъ Православно-кафолической восточной церкви, Санктъ-Петербургъ, 1852, с. 182. Поклонникъ Св. Горы, с. 336. В гръцките минеи се чествал на 2 август „ден в памет на император Юстиниан“, именно в храма „Св. Апостоли“, който бил преустроен от Юстиниан и в който императорът бил погребан.

² Прокопий, De bello Vandalico 2, 24; De ædificiis IV, 1. Луккари [Giacomo Luccari, Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Venezia 1605] lib. 1, с. 1, добавя, че сестра на Исток била омъжена за Селимир, крал на Далмация и Сърбия. Бегленица, сестрата на Управда, била съпруга на Дулцисин, а нейният син Юстин(иан) станал император след чичо си. За другите роднини вж.: Du Cange, Famille byzantine, с. 97–101. Според Кодин [Georgius Kodinus, De antiq̄uitatibus Constantinopolitanis, с.108, по изданието на Becker, Bonnæ 1843] „храмът Св. Прокопий, наричан Бегленицан, бил построен от Юстиниан; той построил и много дворци с името на сестра си Бегленица. Тази църква била опустошена от пожар и била възстановена от Антонина, съпругата на магистъра Величар, която носила мантия на императрицата Теодора. Антонина възстановила църквата по настояване на Бегленица, с която живеела заедно след смъртта на своя съпруг (Величар).

³ Енгел [Johann Christian von Engel] и други немци са забулили с такъв гъст мрак историята на славяните, че още не можем да се оправим от тази тъмнина, която и досега не може да се разсее. Ту авторитетът на Енгел, ту смесването на народностите с политическия бит на народа все още държат славяните до VII век на левия бряг на Дунава. Преди това едва-едва поглежда откъд Дунава и отново богат в Кавказ. Смешно и досадно! Вижте, напр., как Шафарик [Pavel Jozef Šafarík, Славянскія древности, Москва, 1847] боязливо прави заключения от историята на Управда. На едно място той признава Управда, роднините и пълководците му за славяни, а на друго място (III, 393) пише: „по средата на триъгълника (в Тракия и Илирия) тогава (преди VII век) се намираха предците на днешните власи (според Шафарик келти) и албанци – остатъци от древните обитатели на Тракия и Илирия“. Ами че той си противоречи сам и това е в противоречие с реалната действителност. Както в езика на тракийците са забележими славянските думи (Управда, Бигленица, Ведриана и пр.), така и в езика на власите досега звучат латински думи, разкриващи, че тези власи са римски колонисти. Точно по същия начин в езика на албанците (древните скордиски) има много френски думи или думи на древните гали. (Александръ Чертковъ, О переселеніи Тракійскихъ племень за Дунай и далѣ на северъ, къ Балтійскому морю и къ намъ на Русь, въ: Временникъ Импер. Моск. общества исторіи и древностѣй россійскихъ, кн. X, с. 79-81, Москва, 1851) Това са същите тези гали, част от които столетие и половина преди Хр. отива в Мала Азия и образува там Галатия.

дарствъ. Безъ уваженія нельзя вспомнить о государѣ, который потребовалъ отъ задунайскихъ дикарей—не оскорблять плѣнныхъ и для выполненія этой одной мысли начать войну. Это тоже, что требованіе, предъявленное Кароагену, не приносить человеческихъ жертвъ. Христіанская имперія востока при Управдѣ прославилась побѣдами. Персія энергически удержана въ ея предѣлахъ; Африка вырвана у вандаловъ, Италия—у вестъ-готовъ. Но кто были лучше полководцы Юстиніана? откуда набирались лучшія войска его? лучшіе полководцы—славяне и лучшія войска—войска славянскихъ племенъ. Побѣдитель готовъ и персовъ *Величаръ* родился въ Дарданіи, откуда вышелъ и императорскій домъ и гдѣ проповѣдывалъ св. вѣру святитель Никита⁶⁶⁾. Конницу Величара составляли «славяне и анты», говоритъ Прокопій. Отдѣльнымъ коннымъ корпусомъ, въ войнѣ съ персами, начальствовали *Доброгость* и *Всегордъ*, «оба варвара, говоритъ гордый грекъ, но вожди римскихъ полковъ». Въ войнѣ съ готеами—нѣмцами военные начальники у Величара *Кутило* оракіецъ, *Гудило* оракіецъ предводитель иллировъ, оракіецы *Баба* и братъ Бузы, *Ванила*. На Дунаѣ оберегали имперію «*Хвалибудъ*, приближенный человекъ, отличный воинъ», котораго императоръ въ 530 г. сдѣлалъ главнокомандующимъ Оракіи. «Хвалибудъ нагналъ такой страхъ на гунновъ, что они болѣе не смѣли преступать Дуная», тогда какъ прежде того гунны и славяне едва не каждый годъ вторгались съ опустошеніемъ⁶⁷⁾.—Самъ Управда писалъ:

народности съ политическимъ бытомъ народа все еще держатъ славистовъ до 7 в. на лѣвомъ берегу Дуная; чуть-чуть заглянуть раньше того за Дунай, какъ опять бѣгутъ къ Кавказу.—Смѣшно и досадно! См. напр. какъ робко, какъ боязно Шафарикъ дѣлаетъ заключенія изъ исторіи Управды. Славян. древн. III, 257—261. И до чего доводило это Шафарика? Въ одномъ мѣстѣ, въ Управдѣ, его родитъ, его полководцахъ признаетъ онъ славянъ; а въ другомъ (III, 393) пишетъ: «въ среднѣхъ треугольникахъ, (во Оракіи и Иллиріи) находились тогда (до 7 вѣка) праотцы вышнихъ валаховъ (по Шафарику кельтовъ) и вабанцевъ—остатки древнихъ обитателей Оракіи и Иллиріи». Видъ тутъ и противорѣчія себѣ самому и противорѣчіе дѣйствительности осваиваемой. Какъ въ языкѣ оракіецевъ видны славянскія слова (Управда, Вѣгленца, Вѣдрана, и пр.), такъ въ языкѣ валаховъ доселѣ звучатъ латинскія слова, обозначающія въ валахахъ—колонистовъ римскихъ. Точно также, въ языкѣ вабанцевъ, древнихъ скирдиновъ, много словъ французскихъ, или древнихъ галловъ (Чертковъ о пересел. оракіецевъ въ Времен. общ. ист. X, 79—81), тѣхъ самыхъ, которыхъ за полтора столѣтія до рожд. Хр. часть ушла въ малую Азію и образовала тамъ Галатію.

⁶⁶⁾ См. іюня 22 д.

⁶⁷⁾ Прокопій de bello gothico III, 14. Агаѣій III, 6. Рачъ 1, 157—159. О *Кутило*.

Не бива да си спомняме без уважение за господаря, който наложил на отвъд-Дунавските диваци да не скопяват пленените и за да осъществи тази едничка мисъл, започнал война с тях. Това е същото, както и изискването, предявено към Картаген да не се принасят човешки жертви. Християнската източна империя се прославила по времето на Управда с победи. Персия е удържана в нейните предели със сила; Африка е изтръгната от вандалите, Италия — от вест-готите. Но кои са били най-добрите пълководци на Юстиниан? Откъде е набирал той най-добрата войска? Най-добрите пълководци са славяни и най-добрата войска е войската, [набирана] от славянските племена. Победителят над готите и персите Величар се е родил в Дардания, откъдето е произлязъл и императорският дом и където е проповядвал Христовата вяра светителят Никита⁴. Конницата на Величар е била съставена от „славяни и анти“ — казва Прокоп. Отделни конни части във войната с персите са предвождани от Доброгост и Всегорд, „и двамата са варвари, казва гордият грък, но са вождове на римски полкове“. Във войната с готите-немци, военачалници на Величар са Гудило, тракиец — предводител на илирите, тракийците Баба и братът на Буза — Ванила. На Дунава пази империята „Хвалибуд, приближен човек, отличен войн“, когото през 530 г. императорът прави главнокомандващ на Тракия. „Хвалибуд внушил такъв страх у хуните, че те повече не смеели да минават Дунава“, докато преди това хуните и славяните едва ли не всяка година се втурвали да опустошават [тези земи]⁵. — Сам Управда писал:

⁴ Вж. Житието на св. Никита — Възпоминание за св. Никита, 22 юни.

⁵ Прокоп, *De bello gothico* III, 14; Агатий, Църковна история III, 6; Јованъ Раичъ, *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ*, наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ, Карловацъ, 1794, I, с. 157-159. За Кутила и Гудила вж. Прокоп, *De bello gothico*, III, 30; за Баба и Ванила — пак там, IV, 9. В 537 г. [в помощ] на Величар в Рим били изпратени 1600 анти и славяни от уседналото население при Дунава, а след това още 800 тракийци (също, I, 27; II, 5); в 544 г. в Италия имало 800 тракийци (също III, 6). [Споменават се:] Тракиец от племето на бесите (Прокоп, *De bello gothico* I, 5; II, 26); в 576 г. патриций на име Оногост, в 592 г. пълководеца Татимир (Шафарик, *Славянскіе древности*, III, 250, 256, 257). Освен тракийските собствени имена, също и названията на градове, местности и крепости в Тракия, Македония и Мизия, споменати от Прокоп, сочат ясно и просто, без натякване, своя тракийски произход. Това са, напр. Берзана [Бързана], Врачица, Дебра (сега Дебър), Долибин (сега Дулибин), Кавеца (сега Кавица), Клевестита (Клещевица), Лабуца (сега Лабица), Милетис (Милица), Миларени, Стреден [Среден] и т.н. — Вж. Прокоп, *De ædificiis*, с. 437.

«это дѣло признанное, что если кто назоветъ только Фракію, то тотчасъ соединяется съ словомъ мысль и о мужествѣ и о массахъ воиновъ и о храброй отвагѣ. Всему этому—родина страна та⁸⁸⁾».

Полное собраніе римскихъ гражданскихъ законовъ, лучшей памятникъ древняго образованнаго міра, составлено было подъ надзоромъ Управды. — Такъ спасена была для позднихъ временъ правдатная мудрость Рима, иногда и вредная для новыхъ народовъ, но чаще полезная уроками отчетливой опытности.

Императоръ дорожилъ христіанскою вѣрою, понимая высоту и благотворность ея. Онъ то подвергалъ строгому преслѣдованію язычество и особенно въ аристократахъ ума и власти, то привлекалъ язычниковъ къ св. вѣрѣ благодѣяніями любви⁸⁹⁾. — Потому не сомнѣваемся, что онъ старался какъ объ укрѣпленіи чистой вѣры между славянами, жившими въ имперіи, такъ и о приведеніи къ Христу тѣхъ, которые рѣшались жить въ имперіи. Три предводителя славянскихъ дружинъ, воевавшихъ съ имперіею, назывались *Андрогостъ*, *Арсгостъ*, *Пирогостъ*, т. е. соединили съ славянскимъ гостемъ христіанскія имена: Андрей, Арсеній,

и *Гудиль* Прокопій de bello goth. III, 30. О *Бабѣ* и *Ваниль* ibid. IV, 9. Въ 537 г. къ Велычару въ Римъ послано 1600 антовъ и славянъ изъ живущихъ осядо по Дунаю и потомъ 800 еракіицевъ (ibid. I, 27; II, 5); въ 544 г. въ Италиі было 400 еракіицевъ (ibid. III, 6). Еракіицы изъ племени *бъссовъ* (de bello goth. I, 5; II, 26). Въ 575 г. патриція *Оногостъ*; въ 592 г. полководецъ *Татимиръ* (Шафарика Древн. III, 250. 256. 257). Кромѣ личныхъ именъ еракіицкихъ, названія городовъ, мѣстечекъ, крѣпостей Фракіи, Македоніи и Мизіи, приводимыя Прокопомъ, ясно и безъ всякой натяжки указываютъ на свое славянское происхожденіе... Таковы напр. *Берава* *Врачница*, *Дебре* (нынѣ *Дебрь*), *Долибинъ*, (нынѣ *Дулебинъ*), *Кавца* (нынѣ *Кавица*) *Клесвестита* (*Клештевица*), *Лабупа* (нынѣ *Лабца*), *Милетисъ* (*Миланца*), *Милароки*, *Стреденъ* и пр. De aedif. ed Venet. p. 437.

⁸⁸⁾ Iustiniani novella 26. Такъ отзывался объ услугахъ еракіицкихъ славянъ имперіи императоръ—славянинъ. А вотъ отзывъ и современнаго ему грека о славянахъ: «о проклятомъ народѣ славянъ и объ опустошеніи, которое совершили они», — такъ говоритъ историкъ монофизитъ Іоаннъ ефесскій. D. Kirchengeschichte d. Iohanes von Erhesus S. 215. 255. Munchen 1862.

⁸⁹⁾ Theophrani chronicon ad an. 522. (521 Isdeler chronol. 2, 458), Прокопій асепс. XI p. 90 Хрон. Малаалы 2, 184. Codex Iustiniani lib. 1. tit. XI. Юстиніанъ преслѣдовалъ (545 г.) язычество преимущественно въ столицѣ и въ малой Азіи; въ Азію посылалъ онъ съ полномочиємъ своихъ Іоанна ефесскаго епископа, монофизита; послѣдній вставилъ до 70-тысячъ язычниковъ принять христіанство, а Юстиніанъ построилъ для обращенныхъ до 90 церквей. Kirchengeschichte Iohanes von Erhesus-Munchen 1862. Assemans Orient. biblioth. S. 210. При Юстиніанѣ добровольно приняли христіанство герулы, донскіе готы и авасты. Евагрія Ист. IV, 20. 22. 23.

„Общопризнато е, че ако някой спомене [думата] траки, тази дума веднага се свързва с мисълта за мъжеството и храбростта на множеството смели воители. Тяхна родина е тази страна“⁶.

Пълното събрание на римските граждански закони е най-добрият паметник на древния образован свят и е съставено под надзора на Управда. Така е била спасена за по-късни времена юридическата мъдрост на Рим, понякога вредна за новите народи, но по-често полезна с уроците си, почерпани от осъзнатия опит.

Императорът ценял високо християнската вяра и нейното благотворно въздействие, разбирайки, че тя е нещо висше. Той ту подлагал на строго преследване езичеството – особено при образованите и управляващи слоеве от аристокрацията, ту привличал езичниците към светата вяра с благодарта на любовта⁷. Поради това ние не се съмняваме, че той се старал както да укрепи чистата вяра сред славяните, живеещи в империята, така и да доведе при Христа онези, които са се решили да живеят в империята. Трима предводители на славянски дружини, воюващи с империята, носили имената Андрагост, Арагост и Пирогост, т.е. съединявали християнски имена – Андрей, Арсений и Петър – със славянския суфикс „гост“⁸.

---

⁶ Iustiniani novella 26. Така Юстиниан – императорът–славянин характеризирал [своите поданици] – траките. А ето и отзив за славяните от неговия съвременник-грък, Йоан Ефески [в действителност Йоан Ефески е сирец – бел. А.Ч.]: „...проклетият славянски народ, опустошаващ империята...“ – Kirchengeschichte des Johannes von Ephesos, Muenchen, 1862, с. 215, и 255.

⁷ Шафарик, Славянскіе древности, II, с. 294; вж. също тук [Филарет, Святые южныхъ славянь], јуній 22.

⁸ Теофан Изповедник, Хроника, с. 215, 238.

Петръ ⁶⁰⁾.—Постановление собора 691 г. строго подтверждает не праздновать коляды (Calenda vota) и русальевъ (brumalia)—праздниковъ славянъ язычниковъ ⁶¹⁾.—Управда оставилъ особое установление для славянскихъ церквей. Въ 131 новеллѣ онъ говорилъ: «епископу первой Юстиніаны, родины нашей, быть независимымъ (автокефалос) и рукополагать епископовъ Дакій, прибрежной и серединной, верхней Мизіи и части другой Панноніи, гдѣ находится Rasciensis civitas, городъ Расція» ⁶²⁾.

Св. церковь чтить память Управды за многое другое.

Имъ построено было такъ много прекрасныхъ храмовъ въ честь Божіей Матери, апостоловъ, мучениковъ и другихъ святыхъ, что можно подумать, говорить историкъ, будто онъ всю жизнь свою только однимъ и занимался,—постройкою храмовъ ⁶³⁾. Самые знаменитыя постройки его—монастырь

⁶⁰⁾ Theorphanі chron. p. 215. 228.

⁶¹⁾ Шафарика Древн. т. 2 кн. 1 стр. 294. См. июня 22 д.

⁶²⁾ Мысль 131 новеллы повторять Прокопій de aedif. IV, 1. Весселинг (in Synecdemum p. 432. 433) считаетъ Ведряну за первую Юстиніану. Тоже—Лингелъталъ у Буника въ Зап. акад. V, 258. 259. Право Ведряны перенесено потомъ на Охридъ и ее стали называть первую Юстиніаню. О храмѣ Расы (нынѣ новый Парваръ) серб. лѣтопись: «крещенъ бысть (Неманя)—въ храмѣ светлыхъ апостолъ Петра и Павла, иже созданъ св. апост. Титомъ на подобіе кумирницъ ондашнихъ». Глашникъ V, 29.

⁶³⁾ Прокопій de aedific. lib. 1. c. 3. У Прокопія (Орага omnia, gr. lat. in 2 vol. Paris 1862) упоминаются храмы: Акакія Aed. 15 Апостоловъ Aed. 13. 95. Богородицы множество храмовъ Aed. 11. 12. 17. 21. 49. 58. 102. 105. 107. 111. 112. 114. 117. Ор. 592. Агс. 11. 216. Въ томъ числѣ при живоносномъ источникѣ (Du-Sangii Constant. p. 183. 184). Вахка Aed. Варооломея Aed. 13. 35. Георгія Aed. 58. Иоанна еван. Aed. 9. Иоанна прех. Агс. 21. Ін Aed. 22. Кирілла Aed. 83. Козмы ор. 226. Лаврентія Aed. 17. Мины Aed. 22. Михаила арх. Aed. 22—29. 49. 99, ор. 113. Агс. 48. Мокія Aed. 15. ХІ мучениковъ Aed. 18. 58. Павла ап. ор. 596. Пантелеимона Aed. 22. Павтона Aed. 15. Сергія Aed. 13. 14. Симеона ор. 26. Трифона Aed. 18. Юліана ор. 111. Фалалая Aed. 107. Феняы Aed. 15. Въ слав. прологѣ сказаніе о благоу Юстиніанѣ ограничивается извѣстіемъ о Софійскомъ храмѣ и о праздникахъ, будто бы установленныхъ Юстиніаномъ. Последнее извѣстіе взято изъ Георгія Амартола, но съ поправками. а) Въ прологѣ не сказано о праздникѣ срътвеніа, тогда какъ установление Юстиніана относилось собственно къ этому празднику. «Срътвеніе, говоритъ Георгій, перенесено и начало праздновать 2 февраля, бывшее прежде 14 того же мѣсяца». б) У Георгія затѣмъ говорится: «св. Златоустъ такъ говоритъ: Богъ совершилъ всѣ дѣла свои и, какъ написано, успокоился въ 7 день... И человекѣвчійшея Богъ предасть намъ празднениа своего домостроительства по числу дней творенія міра...—Этого нѣтъ въ прологѣ, какъ и словъ, слѣдующихъ за перечисленіемъ праздниковъ: «такъ говоритъ Златоустъ». Отъ того измѣнился смыслъ всего сказанія. Впрочемъ, надобно замѣтить, что слова, приводимыя у Георгія подъ именемъ Златоустовыхъ, взяты изъ 4 слова на вознесеніе, давно признаннаго подложнымъ (ор. Снгу-

Постановлението на събора от 691 г. строго утвърждава отново да не се празнуват Колядите (Calenda vota) и Русалиите (Brumalia) – празници на славянските езичници⁹. Управда оставя специално постановление за славянските църкви. В 131 новела той казва: „епикопът на Първа Юстиниана, нашата родина, да бъде независим (автокефален) и да ръкополага епископите на Дакия – Крайбрежна и Средиземна, Горна Мизия и част от другата Панония, където се намира Rasciensis civitas – град Расциа“.¹⁰

Светата църква почита паметта на Управда и по много други причини.

Императорът е построил толкова много прекрасни храмове в чест на Божията Майка, на апостоли, на мъченици и на други светци, поради което би могло да се помисли, че цял живот той се е занимавал единствено с това – да строи храмове – казва историкът.¹¹

⁹ Шафарик, Славянские Древности, II, 1, с. 294.

¹⁰ Iustiniani novella 131. Вж. също Прокоп, De ædificiis IV, 1. Wesseling, Synegetemon, с. 432–433, счита Ведряна за Първа Юстиниана; също и Лингентал (цитирано по Куник, в Записки Академии V, с. 258–259). Правата на Първа Юстиниана са пренесени по-късно върху Охрид и започнали да наричат града „Първа Юстиниана“. За храма в Раса [Рашка] сръбските летописи съобщават, че там, в храма на св. апостоли Петър и Павел, бил кръстен Стефан Неманя; от него [Юстиниан] бил създаден и храмът, посветен на апостол Тит „по подобие на древните светилища (кумирници ондашихъ“ – Гласник Српске Академие, V, с. 29.

¹¹ Прокоп, De ædificiis, I, 3. В Просорії Opera Omnia, I-II, Parisis, 1662, се споменават църквите „Св. Ананий“, „Свети Апостоли“, множество църкви, посветени на Богородица, в това число „Богородица – Животворен извор“ (също и при Du-Sange, Constantinople, с. 183–184), „Св. Вахх“, „Св. Вартоломей“, „Св. Георги“, „Св. Йоан Богослов“, „Св. Йоан Предтеча“, „Св. Кирил“, „Св. Козма“, „Св. Лаврентий“, „Св. Мина“, „Св. Архангел Михаил“, „Св. Мокий“, „Св. 40 мъченици“, „Апостол Павел“, „Св. Пантелеимон“, „Св. Платон“, „Св. Сергей“, „Св. Симеон“, „Св. Трифон“, „Св. Юлиан“, „Св. Талалей“, „Св. Текла“. В Славянския синаксар, „Сказание за благоверния цар Юстиниан“, сведенията се ограничават със съобщенията за Цариградската „Св. София“ и за привилегиите, дадени на храма от Юстиниан. Последното сведение е взето от Хрониката на Георги Амартол, но с известни изменения – а) В синаксара не се споменава празникът Сретение, макар че постановлението на Юстиниан се отнася главно за този празник: според Георги Амартол празнуването на Сретение Господне е пренесено с указа на Юстиниан от 14 на 2 февруари. б) В Хрониката на Амартол пише: „Св. Йоан Златоуст казва, че Бог извършил всички Свои дела и – както е написано – на седмия ден се успокоил. И вчовеченият Бог ни предал празниците на своето домостроителство по броя на дните от Сътворението на света“ – този текст липсва в Славянския синаксар, както липсват и думите, след споменаването на съответния празник: «Тъй рече Йоан Златоуст». От това се променя и смисълът на Сказанието. Впрочем, трябва да се отбележи, че словата, предадени от Амартол като Златоустови Слова и взети от „Четири слова за Възнесение Господне“, се считат отдавна вече за късна интерполация (Opus Chrysostomi III, с. 946–947). в) В Славянския синаксар е прибавен и празникът Благовещение (Георгий Амартол, Хроника, Санкт-Петербург, 1861, с. 527-528).

съ храмъ на Синаѣ ⁴¹⁾ и храмъ Софіи въ Цареградѣ.— Софійскій храмъ, построенный св. Константиномъ, сожжёнъ былъ во время бунта при Управдѣ. Юстиніанъ собралъ лучшихъ строителей, не щадилъ никакихъ издержекъ на дорогіе матеріалы и создалъ храмъ на удивленіе вѣкамъ какъ по размѣрамъ храма, такъ по богатству и художественному достоинству. Средина зданія—четыре столба, расположенные на равныхъ другъ отъ друга разстояніяхъ; столбы изъ огромныхъ камней, полированныхъ на лицевой сторонѣ. Они соединены арками; надъ сѣвѣрною и южною арками колоннада, а сверху ея высокое отверстіе для свѣта. Куполь въ поперечникѣ тринадцать сажень; длина храма—40 сажень, ширина 36 сажень. Колонны внутреннихъ галлерей—мраморъ, порфиръ и серпентинъ. Алтарь отдѣлялся 12 серебряными колоннами, поставленными попарно, съ золотыми капителями. На колоннахъ висѣли иконы Спасителя, Богоматери, апостоловъ. Четыре стороны престола—золотыя доски; верхняя, опирающаяся на золотыхъ колоннахъ, слита была изъ золота, съ примѣсью драгоценныхъ камней. Надъ престоломъ серебряная сѣнь. На украшеніе главнаго алтаря употреблено 1000 пудовъ серебра ⁴²⁾. Какъ великъ этотъ храмъ, можно судить и по числу служителей, назначенныхъ для него Юстиніаномъ. «Въ великой святой церкви, писалъ онъ, должно быть пресвитеровъ не болѣе 60, діаконовъ 100, діакоиссъ 40, поддіаконовъ 90, чтецовъ 110, пѣвцевъ 25; а все число почтенныхъ клириковъ святой великой церкви должно быть 425 и кромѣ того 100 придверниковъ» ⁴³⁾.

Благовѣрный императоръ ревностно заботился сохранять чистое ученіе христіанское въ Христовой церкви. Въ 536 г.

sostomi III, 946. 947). в) Въ прологѣ прибавленъ праздникъ благовѣщенія (Хроника Георгія стр. 527. 528. Спб. 1861 г.).

⁴¹⁾ Прокопій de aedific. V, 8. Синайскія надписи въ Путешествіи о. Порфирія стр. 244. 294. Повѣствованіе п. Евѣхія о строеніи синайскаго м. въ прим. къ гл. 120. Луга дух. Москва, М. 1853 г.

⁴²⁾ Описаніе софійскаго храма у *Евасрія* Ист. цер. IV, 31. У *Прокопія* въ первой главѣ первой книги сочиненія: о постройкахъ Юстиніана, отдѣльно изданной съ примѣчаніями Комбефизомъ: *Manipulus originum constant.* Paris 1664. *Procopii libri VI de aedificiis conditis vel restauratis auspicio Iustiniani*, gr. lat. Paris. 1663. Оно же въ собраніи византійскихъ историковъ. *Павелъ Сименіарій* описалъ софійскій храмъ стихами. Описаніе издано: *Pauli silent. descriptio a. Sophie*, ed. Becker. Вонне 1837. Здѣсь же Дю-Канжево и Вандуріево описанія храма.

⁴³⁾ *Iustiniani novella* 3 priefat. с. 1.

Най-знаменитите негови постройките са манастирът с храм към него в Синай¹² и храмът „Света София“ в Цариград. Построеният от Св. Константин храм в Константинопол, е бил опожарен по време на бунта при Управда. Юстиниан събрал най-добрите строители, не щадил средства за скъпи материали и създал храм, който да буди възхищение през вековете както със своите размери, така и с пищността и художествената си стойност. В средата на постройката има четири стълба, разположени на равно разстояние един от друг. Те са направени от огромни камъни, с полирана лицева страна и са съединени с арки. Над северната и южната арки има колонада, а над нея има отвор, за да може да прониква светлина. Куполът е с диаметър 13 сажена, дължината на храма е 40 сажена, а неговата ширина – 36 сажена. Колоните на вътрешните галерии са от мрамор, порфир и серпентин. Олтарът е отделен с 12 сребърни колони, поставени по двойки, със златни капители. На колоните са били окачени иконите на Спасителя, Божията майка, апостолите. Четирите страни на престола са били покрити със златни плочи. Горната, опираща се на златни колони, била излята от злато, с украса от скъпоценни камъни. Над престола имало сребърен покров. За украсата на главния олтар са използвани 1000 пуда сребро. За това колко огромен е бил този храм можем да съдим и по броя на свещенослужителите, назначени от Юстиниан за него. „Във великата Свята църква – пише той – трябва да има не повече от 60 презвитери, 100 дякони, 40 дяконеси, 90 под-дякони, 110 четци, 25 певци. Така че целият брой на почитените клирици на Светата велика църква трябва да бъде 425, а отделно от тази бройка са 100 пазители на портите“¹³.

Благодарният император се грижил ревностно за съхраняване чистотата на християнското учение в Христовата църква. През 536 г. той издал заповед да се пее във Великата църква съчинената от него песен: „Единородни Сине и Слово Божие“¹⁴. Тази песен се пее и

¹² Прокоп „De ædificiis, V, 8; Порфирий Успенский, Синайская надпись, в: Путешествия о. Порфирия в Синае, с. 244 и 294; Повествование преп. Евтихия о строении Синайского монастыря, Москва, 1853, заб. към стр. 120.

¹³ Описание на Цариградската „Св. София“ у Евагрий, Църковна история, IV, 31 – също при Прокоп, пас. съч. Вж. също: Павел Силенциарий, Описание на Цариградската „Св. София“ в стихове: Pauli Silentiarii descriptio S. Sophiae, ed. Becker, Вонпае, 1837. На същото място и описанията от Дю Канж (Du-Cange) и Бандурий.

¹⁴ Iustiniani Novella 3, prefatio, с. 1. [Съкратен български превод от Новелите на Юстиниан е публикуван в ГИБИ И, София, 1958, а пълен английски превод е свободно достъпен в интернет →

<http://www.uwo.edu/lawlib/blume-justinian/ajc-edition-2/novels/index.html>. 6ел. А. Ч.]

онъ издалъ повелѣніе пѣть въ великой церкви сочиненную имъ пѣснь: «Единородный Сыне и Слове Божій». И эта пѣснь повторяется всею церковію донинѣ, какъ осужденіе ученію Несторія и Евтихіа ⁶⁷⁾. Въ 541 г. изданъ имъ указъ на имя п. Мины противъ ученія Оригенистовъ. Въ 545 г. предложилъ онъ исповѣданіе вѣры съ осужденіемъ 3 главъ.— Въ 553 г. созванъ былъ вселенскій Соборъ ⁶⁸⁾.

Строго преслѣдовалъ онъ распутство, столько обыкновенно на востокѣ, не забывавшемъ язычества; пощадъ не было преступникамъ, какъ бы высоко они ни стояли ⁶⁹⁾.

Строгости его въ отношеніи къ вѣрѣ и благочестію не проходили ему даромъ: его осыпали клеветами и ему приходилось терпѣть много горькаго ⁷⁰⁾.

Благочестивый царь проводилъ великій постъ въ суровомъ воздержаніи и молитвѣ, — не вкушалъ онъ хлѣба, а довольствовался растениями и водою и то чрезъ день и два. Скончался 14 ноября 565 ⁷¹⁾.

⁶⁷⁾ Обзоръ пѣснопѣвцевъ греческой церкви § 30. Георгія Амартога Хроника стр. 526. Спб. 1861 г.

⁶⁸⁾ Евагрія Ист. стр. 202. 203. 237. Глиаса Хрон. р. 341. Если Юстиніанъ, будучи уже 80 лѣтъ, подписалъ эдиктъ о петлѣвн тѣла Христова (Евагрія Ист. стр. 242. Георгія Амар. Хрон. стр. 548): то это было слѣдствіемъ физическаго ослабленія силъ его, независимаго отъ его воли.— Уже о дѣлахъ 558 г. Менадръ писалъ: «тѣлесная сила и вѣковье государя уже не были такъ пѣвущи, какъ въ ту пору, когда бывъ молодъ онъ влялъ въ плѣвъ Голмера вандала и Виталія готеа. Онъ былъ уже старъ и та твердость и воинственность превратились въ любовь къ покою». Девкипш—Менадръ, стр. 322. Спб. 1861 г. Печальный эдиктъ остался неисполненнымъ, по милости Божіей къ искреннему для добра старцу, почившему вслѣдъ за приготовленіемъ эдикта.

⁶⁹⁾ Теофана хроногр. (въ русск. перев.) стр. 134. 135. Георгія Амар. Хрон. р. 540. 541.

⁷⁰⁾ Прокопій въ сочиненіи: Anecdota, описываетъ (562 г.) дворъ Юстиніана и самого Юстиніана черными красками. Но тайный явчяникъ влялъ тутъ жалкую язость свою ни искреннаго христіанина и взаимно клеветалъ на него. Это доказалъ современными свидѣтельствами издатель Анекдотовъ Эйхель: Procopii anecdota, gr. lat. Helmstadt. 1664.

⁷¹⁾ Du-Cangii Familiae byzant р. 96. Прокопія Агсана р. 25. 41.
св. южн. славянъ.

до сега за осъждане на учението на Нестор и Евтихий¹⁵. През 541 г. той издал указ на името на патриарх Мина срещу привържениците на учението на Ориген¹⁶. През 545 г. Юстиниан предложил изповядване на вярата с осъждане на трите глави. През 553 бил свикан [Петият] Вселенски Събор¹⁷.

[Юстиниан] строго преследвал разврата – обичайно явление на изток, като не забравял и езичеството. Не щадел престъпниците, колкото и те да стоели на високи позиции в обществото¹⁸.

Строгостта му по отношение на вярата и благочестието не останала без последствия за него: обсипвали са го с клевети и му се налагало да търпи много горчивини.

Благочествият цар съблюдавал големия пост при пълно въздържание и молитва, не вкушал хляб, а се задоволявал с растения и вода и то през един или два дни. Умира на 14 ноември 565 г.¹⁹

---

¹⁵ Обзоръ пѣснопѣвцевъ греческой церкви, § 30. Вж. също Георгій Амартолъ, Хроника, Санктъ–Петербургъ, 1861, с. 526.

¹⁶ Евагрій, Церковная исторія, с. 202, 203, 237; Гликас, Хроника, с. 341. Ако вече 80-годишният Юстиниан подписал указ за Нетленото тяло Христово (Евагрій, с. 252; Амартол, с. 548), това било вследствие отслабването на неговите физически сили, независимо от неговата воля. Още за дейността му в 558 г. Менандър пише: „физическата сила и здравето на императора вече не са били тъй цветущи, както в ония времена, когато като млад взел в плен вандала Хелимер и гота Витигий. Той бил вече стар и неговата твърдост и войнственост се превърнали в любов към спокойствието (Дексипъ – Менандър, Санкт–Петербург, 1861, с. 322). За щастие едиктът останал неизпълнен за щастие на императора, починал при подготовката на едикта.

¹⁷ Теофан Изповедник, Хроника, с. 134–135; Георги Арматол, Хроника, с. 540–541.

¹⁸ Прокоп, *Anecdota*, където нравите в двора на Юстиниан са описани с тъмни краски. [Филарет се оставя да бъде подведен от всеобщоприетото сред историците схващане за автентичността на „Тайната история“, като цитира предположението на Айхел (Johannes Eichel, *Procopii Anecdota*, Helmstadt, 1664), че Прокоп бил „таен езичник“ и като такъв сипел клевети и необосновани обвинения срещу Юстиниан – м.б. А.Ч.]

¹⁹ *Du-Cangii Familiae byzantine*, с. 96; *Procopii Anecdota*, с. 25, 41.

БИБЛИОГРАФСКИ БЕЛЕЖКИ КЪМ СТАТИЯТА НА АРХИЕПИСКОП ФИЛАРЕТ

- Anekdotae Seu Historia Arcana Procopii Caesariensis*. Nicolao Alemanno Defensore ex Biblioth. Vaticana prolata Nunc Plerisque in locis synchronon testimoniis falsitatis convicta a Joanne Eichelio Franco, Helmestadi: Mullerus, 1654.
- Charles du Fresne sieur du Cange (Carolus Dufresne Du Cange), *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis I-II*, Lugdini (Lyon): «Posuel e.a.», 1688 (Reprint: Graz: «Akademische Druck- und Verlagsanstalt», 1958).
- Dexipp / Menandr – Византийские историки: Дексиппъ, Эвнапий, Олимпиодоръ, Малхъ, Петръ Патриций, Менандръ, Кандидъ, Ноннось и Феофанъ Византиецъ, переведенные с греческаго Спиридономъ Дестуниса, С.–Петербургъ, 1861.
- Euagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica* – Филарет използва и цитира както многократно преиздавания гръцки текст от Migne PG, така и руския превод, също многократно преиздаван през XIX и XX век, за първи път издаден в 1853 г.: *Церковная исторія Евагрія, схоластика и почетнаго префекта*, Санкт–Петербургъ, 1853. Както гръцкият текст, така и руският превод от първото и от предпоследното издание, Санкт–Петербург, 1997, са свободно достъпни в интернет.
- Georgios Codinos, *Γεωργίος Κωδίνος Κυροπαλάτος De officiis magnae ecclesiae Constantinopolae* – Migne PG, vol. 157, 1866.
- Georgios Monachos (Hamartolos), *Chronicon I-II*, edid. Carl de Boor, Leipzig, 1904 – руски превод, ползван от Филарет: Георгий Монах, *Временник*, Санкт–Петербургъ, 1861. Новият български превод в електронно издание от 1997 г. е свободно достъпен в интернет на портала krogaina – книги за Македония → <http://krogaina.com/knihi>
- Giacomo Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Venezia*, 1605.
- Iohannes von Ephesus, *Kirchengeschichte*, München, 1862.
- Iustiniani Novellae – Corpus Iuris Civitis*. Филарет цитира изданието на Gustav Friedrich Hänel, Leipzig, 1873. Съкратен български превод от *Новелите на Юстиниан* е публикуван в ГИБИ II, София, 1958, а пълен английски превод е свободно достъпен в интернет → <http://www.uwyo.edu/lib/blume-justinian/ajc-edition-2/novels/index.html>
- Johann Christian von Engel, *Geschichte der Bulgaren in Mösien*, в *Fortsetzung der allgemeinen Weltgeschichte der neuern Zeiten*, 31. Band, Halle, 1797. Нов български превод от немски и коментари от Надежда Андреева: Йохан Кристиан фон Енгел, *История на българите в Мизия*, Велико Търново: «ПИК», 2009.
- Michael Glykas – Μιχαήλ Γλυκάς, *Βιβλος χρονικη*. Филарет не съобщава кое от двете издания е използвал – в *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Roma, 1838, или в Migne PG, vol. 158, 1866; изданието в CSHB е свободно достъпно в интернет: *Documenta Catholica Omnia* [...] ab Aevo Apostolico ad Usque Benedicti XVI Tempora Forentini.
- Paulus Silentarius, *Descriptio S. Sophiae et Ambonis*, ed. Becker, Bonnae, 1837.

- Pavel Jozef Šafárik, *Slawische Alterthümer I–II*, Leipzig: Verlag von W. Engelmann, 1844. Филарет цитира руския превод: Павелъ Жозефъ Шафарѣик, *Славянскія древности I–II*, переводъ с чешскаго О. Бодянскаго, Москва, 1847.
- Procopii Cæsariensis V. I. Anecdota Arcana historia qui est liber nonus Historiarum ex Bibliothca Vaticana*, Nicolaus Alemannus pror. Latine reddidit. Notis illustruit. Nunc primum in lucem prodit triplici Indice locupletata. Lucduni (Lyon): Sumpt. Andreæ Brugioti Bobliopolæ Romani. M.DC.XXIII (1623). За своето изследване Филарет използва и цитира съчиненията на Прокоп според тритомното издание на Dindorf в *Corpus Scriptorum Historiæ Byzantinæ* (CSHB), Bonn, 1833–1838.
- Theophanes Confessor, *Chronographia I–II* – Теофан Изповедник, *Хронография*. Филарет цитира изданието на Carl de Boor, Leipzig, 1883, 1885. Използвал е и руския превод на О. Бодянки: *Летопись византийца Теофана отъ Диоклетяна до царей Михаила и сына его Феофилакта*, Москва, 1884 – ново издание и в интернет на сайта Восточная Литература. Откъси в бълг. превод в ГИБИ III.
- Theophylaktos Simocatta, *Theophylakti Simocattae historiae*, edid. Carl de Boor, Leipzig: «Teubner», 1887 – ново издание, edid. P. Wirth, Stuttgart, 1972; нов руски превод от С.П. Кондратьев: Феофилакт Симокатта, *История*, в: *Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы*, Москва, 1957; ново издание – «Арктос–Вика Пресс», 1998, свободно достъпно в интернет. Откъси в бълг. превод в ГИБИ III.
- Александръ Чертковъ, *О переселеніи Тракійскихъ племенъ за Дунай и далье на северъ, къ Балтійскому морю и къ намъ на Русь*, във: *Временникъ Импер. Московскаго общества исторіи и древностѣй россійскихъ*, кн. X, Москва, 1851.
- Јованъ Ранчъ, *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, наипаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ*, Карловацъ, 1794.
- Порфирій Успенскій, *Первое путешествіе о. Порфирія в Синайскій монастырь въ 1845 году*, Санктъ–Петербургъ, 1845.
- *Первое путешествіе о. Порфирія в Синайскій монастырь въ 1850 году*, Санктъ–Петербургъ, 1856.

